

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ &
ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΣΚΟΥΦΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Πτυχιακή Εργασία

της

Φωτεινής Λιανού

Επιβλέπων Καθηγητής :

Θεόδωρος Παππάς

Κέρκυρα, Απρίλιος 2019

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	2
Κεφάλαιο 1. Βιογραφία του Νικόλαου Σκουφά	3
1.1 Η Ζωή του Νικόλαου Σκουφά	5
Κεφάλαιο 2. Δραστηριότητες- έργα- ίδρυση φιλικής εταιρίας.....	7
2.1 Η Οδησός της Φιλικής Εταιρείας	17
2.2 Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας	19
2.2.1 Διδασκαλία - Κατήχηση – Ιεραρχία	22
2.2.2 Εξάπλωση της Εταιρείας.....	26
2.2.3 Διασπορά και Φιλική Εταιρεία	30
2.2.4 Αναζήτηση Αρχηγού.....	30
2.3 Εταιρεία στην Επανάσταση	33
2.3.1 Εσωτερικές Διενέξεις.....	45
2.3.2 Αρχειακές Έρευνες στη Ρωσία.....	46
2.4 Αποτίμηση του Έργου της Φιλικής Εταιρείας.....	47
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	49
Βιβλιογραφία	52

Κεφάλαιο 1. Βιογραφία του Νικόλαου Σκουφά

Ο Νικόλαος Σκουφάς γεννήθηκε το 1779 στο Κομπότι της Άρτας από γονείς «μεσαίας τάξης», ο πατέρας του λεγόταν Κουμπάρος αλλά ο ίδιος ασχολούμενος με την κατασκευή σκουφιών (πίλων) έλαβε αργότερα το προσωνύμιο Σκουφάς με το οποίο και καθιερώθηκε (Γούδας, 1872). Τα πρώτα γράμματα ο Νικόλαος τα διδάχθηκε από τον ασκητή Θεοχάρη Ντούια, στην Άρτα, στην ερειπωμένη εκκλησία της Κασσοπετριάς (Παπαγιώργης, 2005). Στη συνέχεια μαθήτευσε δίπλα στο Δενδραμή (ή Βεντραμή) Μεσολογγίτη (Γούδας, 1872).

Το 1813 ο Σκούφας βρισκόταν στη Ρωσία, όπου εγκαταστάθηκε στην Οδησσό, ασκώντας το παλιό του επάγγελμα χωρίς επιτυχία. Με αυτόν τον τρόπο του δόθηκε η ευκαιρία να συναντήσει τον Αθανάσιο Τσακάλωφ και τον Εμμανουήλ Ξάνθο, αργότερα συνιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας, που ιδρύθηκε το 1814, κατόπιν πρότασης του Σκουφά. Ο Σκουφάς είχε μια επαναστατική προπαγάνδα: ανησυχούσε για τις ιδέες που πρότεινε στην Εταιρεία, από τον Κωνσταντίνο Ράδο, έναν έμπορο της Ρωσίας, που γεννήθηκε στο Τσεπέλοβο των Ιωαννίνων. Ο Ράδος είχε σπουδάσει στο Πανεπιστήμιο της Πίζας, όπου ασχολήθηκε με τον καρμποναρισμό και προσπάθησε να ιδρύσει μια ελληνική επαναστατική εταιρεία στη Μόσχα το 1812, υπολογίζοντας στα πρώτα μέλη της και τον Σκουφά (Δεσποτόπουλος, 1975). Ο Σκουφάς ανέλαβε τη διάδοση και την κατήχηση των μελών από το λαό της Ρωσίας. Μερικά από τα μέλη που ήταν μέλη ήταν ο Γιώργος Σέκερης, ο Αντώνιος Κομιζόπουλος, ο Νικόλαος Γαλάτης και ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος.

Αρχικά, οι προσπάθειές του στη Μόσχα και την Πετρούπολη δεν πέτυχαν, αλλά βρήκε τότε μια ανταπόκριση στην Οδησσό στις αρχές του 1816.

Στην Οδησσό, ο Νικόλαος Σκουφάς συνεργάστηκε με τον Άνθιμο Γαζή, ο οποίος τελικά είχε διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη διάδοση της Φιλικής Εταιρείας, αναθέτοντάς του τη μύηση κλεφτών και αρματολών της Στερεάς Ελλάδας.

Ο ίδιος ανέλαβε να διαδώσει την ιδέα της Φιλικής Εταιρείας στην Πελοπόννησο, περνώντας για αυτόν ακριβώς το σκοπό από την Κωνσταντινούπολη.

Το 1818, μετά από πρόταση του Σκουφά, η έδρα της Φιλικής Εταιρείας μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Ο Σκουφάς μύησε τον Παναγιώτη Σέκερη (αδελφό του ήδη γνωστού Γεωργίου Σέκερη) που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη χρηματοδότηση του έργου της Εταιρείας. Ο Σκουφάς ισχυρίστηκε ότι η έδρα της Εταιρείας έπρεπε να μεταφερθεί στην Πελοπόννησο παρά τις αντιρρήσεις των άλλων δύο συνιδρυτών (Σφυρόερας, Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό).

Ωστόσο, η κακή υγεία του δεν του επέτρεψε να ολοκληρώσει την αποστολή του. Πέθανε στις 31 Ιουλίου 1818 στο Μέγα Ρεύμα της Κωνσταντινούπολης και τάφηκε στον τοπικό ναό των Ταξιαρχών.

Το όνομά του έχει δοθεί στον Δήμο που ανήκει το Κομπότι, σε κεντρικό δρόμο της πόλης της Άρτας (στον οποίο βρίσκεται το κτίριο που στεγάζονταν αρχικά η επιχείρησή του) αλλά και σε δρόμο στο κέντρο της Αθήνας, στο Κολωνάκι. (Αγαπητός, 1877)

(el.wikipedia.org)

1.1 Η Ζωή του Νικόλαου Σκουφά

Ο Αποστόλης, φρόντισε για την καλύτερη δυνατή εκπαίδευση του γιου του, ο οποίος μαθήτευσε πρώτα δίπλα στον Γεροστάθη και αργότερα στο σχολείο της Κασσοπίτρας (από την ομώνυμη εκκλησία της Παναγίας της Κασσοπίτρας όπου στεγαζόταν), κοντά στους διάσημους για την εποχή και τον τόπο καθηγητές Ντούγια και Δενδραμή. Όταν ο Μουχτάρ, ο γιος του Αλή Πασά, πήρε το κτήμα του για τσιφλίκι και μονοπώλησε το είδος του εμπορίου που ασχολήθηκε, ο Σκούφας κατέφυγε στην Άρτα. Αφού έφθασε στην ενηλικίωση, ασχολήθηκε με το ράψιμο των απλίκων, διατηρώντας παράλληλα ένα μικρό κατάστημα, αργότερα ακολούθησε το επάγγελμα του εμπόρου, εργαζόμενος σε εμπορικό κατάστημα στην Άρτα για αρκετά χρόνια. Μπήκε στη βιοπάλη από μικρός. Κατάφερε να ανοίξει ένα μικρό μαγαζί στην Άρτα και κατασκεύαζε σκούφους. Απ' αυτή του την τέχνη απέκτησε και το προσωνύμιο Σκουφάς.

Μην αντέχοντας την καταπίεση του Αλή πασά, έκλεισε το μαγαζί και ξενιτεύτηκε στην Οδησσό. Μάλιστα, λέγεται ότι χαστούκισε κάποιον Τούρκο ζαπτιέ, (δηλαδή χωροφύλακα) και έπειτα ακολουθώντας το ρεύμα της εποχής, μετανάστευσε στη Ρωσία και συνέχισε την εμπορική του δραστηριότητα στην Οδησσό, όπου υπήρχε ακμάζουσα Ελληνική παροικία. Η ρωσική πόλη αποτελούσε το "Ελ Ντοράντο" των αφοσιωμένων Ελλήνων εμπόρων. Εκεί έρχονται από τη φτώχεια και αναδύονται οικονομικά και κοινωνικά. Όμως ο Σκουφάς δεν τα κατάφερε. Συνήθως εργαζόταν ως υπάλληλος σε καταστήματα λιανικής πώλησης. Το όνειρο της καταξίωσης δεν ήταν επιτυχές, αλλά κανείς δεν μπορούσε να του πάρει το όνειρο της απελευθέρωσης της Ελλάδας από τον τουρκικό ζυγό.

Όλη του την ενέργεια τη διοχέτευσε σε αυτόν τον σκοπό. Έστω και αν φαινόταν ακατόρθωτο, ειδικά για έναν ασήμαντο υπάλληλο....

Στις 14 Σεπτεμβρίου του 1814 ίδρυσε στην Οδησσό μαζί με τον Αθανάσιο Τσακάλωφ και τον Εμμανουήλ Ξάνθο, τη Φιλική Εταιρεία. Τα πρώτα χρόνια οι απογοητεύσεις ήταν πολλές. Η Εταιρεία δεν μπορούσε να

προσελκύσει αξιόλογα μέλη της ελληνικής παροικίας. Οι Έλληνες μεγαλέμποροι έβλεπαν τον Σκουφά ως έναν υπαλληλάκο και χρεωκοπημένο έμπορο. Τον κορόιδευαν μάλιστα γι' αυτό. Εκείνος όμως δεν παραιτήθηκε από το όνειρο. Ήταν αποφασισμένος. Αυτό τον ιερό σκοπό θα τον πετύχαινε....(Τατσιόπουλος, 1980).

Κεφάλαιο 2. Δραστηριότητες- έργα- ίδρυση φιλικής εταιρίας

Η ποικίλη εναλλαγή της ιστορικής μοίρας των Ιονίων Νήσων, όπου οι δυνάμεις κατοχής (Βενετία, Γαλλία, Τουρκία - Ρωσία, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία) απέδειξαν ότι δεν ενδιαφέρονται για την απελευθέρωση των Ελλήνων, αφορμή για να αντιληφθούν οι επί τέσσερις αιώνες σκλάβοι των Τούρκων, ότι, για να απελευθερωθούν, πρέπει να βασιστούν στις δικές τους δυνάμεις. Μετά τη συντριβή του Ναπολέοντα το 1812 στη Μόσχα και τον περιορισμό του στο νησί της Έλβα ακολούθησε η πτώση της γαλλικής εξουσίας στην Ευρώπη και η σύγκληση του 1814 του Συνεδρίου της Βιέννης.

Εκεί φάνηκε ότι όλοι ενδιαφέρονται να διατηρήσουν την Οθωμανική Αυτοκρατορία και επομένως οι Έλληνες δεν είχαν καμία ελπίδα να βοηθηθούν από τα ευρωπαϊκά κράτη. Ο Νικόλαος Σκουφάς στην Οδησό, αισθανόμενος αυτή την πολιτική κατάσταση, ίδρυσε την Φιλική Εταιρία λίγο πριν το συνέδριο της Βιέννης το καλοκαίρι του 1814. Το 1813 μετανάστευσε στη Ρωσία αναζητώντας καλύτερη τύχη. Εγκαταστάθηκε στην Οδησό και ασχολήθηκε με το εμπόριο, σε αυτή τη νεοοργανωθείσα πόλη - ένα λιμάνι της Μαύρης Θάλασσας.

Στη Ρωσία, ο Σκουφάς όχι μόνο συνεχίζει τη συνωμοτική δράση που είχε ήδη ξεκινήσει από την ιδιαίτερη πατρίδα του αλλά έρχεται σε επαφή με όλα τα ιδεολογικά κινήματα και ρεύματα του 18ου αιώνα που υποστήριζαν την απελευθέρωση του λαού από τα αυταρχικά καθεστώτα. Από τους βιογράφους του χαρακτηρίζεται ως άνθρωπος πολύπειρος, με τίμιο χαρακτήρα, σώφρων, αποφασιστικός και ψύχραιμος. Καθώς ο ίδιος φλεγόταν από τον πόθο να βοηθήσει στην «Ανάσταση του Γένους», όπως ονόμαζε την ανασύσταση της Ελληνοκεντρικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δεν άργησε να έρθει σε επαφή με τους συμπατριώτες του που διακατέχονταν από τις ίδιες αντιλήψεις.

Στην Οδησό ο Νικόλαος Σκουφάς ήρθε σε επαφή με άλλους ομογενείς εμπόρους, μεταξύ των οποίων και τους μελλοντικούς συνιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας Αθανάσιο Τσακάλωφ και Εμμανουήλ Ξάνθο, καθώς και

με τον Κωνσταντίνο Ράδο. Ο Κωνσταντίνος Ράδος, που αργότερα θα λάβει ενεργό μέρος στην Επανάσταση, είχε σπουδάσει στην Πίζα της Ιταλίας, όπου συνδέθηκε με το κίνημα των Καρμπονάρων. Εξαιτίας της φιλικής σχέσης με τον Ράδο μνησθηκε ενδεχομένως ο Σκουφάς στο πνεύμα των μυστικών εταιρειών. Αποφάσισαν λοιπόν, στις 14 Σεπτεμβρίου 1814, τη δημιουργία του συνωμοτικού μηχανισμού της Φιλικής Εταιρείας (Χολέβα, 1971).

Με διάφορες διαδικασίες και μυστικότητα, σκόπευε να ενσταλάξει τους Έλληνες στο κοινό σκοπό και να τους προετοιμάσει για την απελευθέρωση της πατρίδας τους. Σύμφωνα με τα απομνημονεύματα του Εμμανουήλ Ξάνθου, " «εν μία των φιλικών τους συναστροφών, κατά το 1814, οι τρείς ούτοι φίλοι συνομιλούντες περί της αθλίας καταστάσεως και τυραννίας εις ην οι ομογενείς υπέκειντο»" αποφάσισαν να δημιουργήσουν " «σκοπόν έχουσιν την απελευθέρωσιν της Πατρίδος". Ο Σκουφάς είχε μια επαναστατική ιδεολογία: υπήρξε ήταν προκατηχημένος στις ιδέες που πρότεινε στην Εταιρεία από τον Κωνσταντίνο Ράντο, έμπορος στη Ρωσία, γεννημένος στο Τσεπέλοβο των Ιωαννίνων, φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Πίζας.

Ο Σκουφάς ανέλαβε τη διάδοση και την κατήχηση μελών από το πλήθος των ομογενών της Ρωσίας. Μερικά από τα μέλη που μύησε ήταν ο Γεώργιος Σέκερης, ο Αντώνιος Κομιζόπουλος, ο Νικόλαος Γαλάτης, ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος κ.ά. Στην Οδησσό συνεργάζεται με τον Άνθιμο Γαζή, αναθέτοντάς του τη μύηση κλεφτών και αρματολών της Στερεάς Ελλάδας. Ο ίδιος ανέλαβε να διαδώσει την ιδέα της Φιλικής Εταιρείας στην Πελοπόννησο, περνώντας γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό από την Κωνσταντινούπολη. Προσωπικές και επαγγελματικές υποθέσεις θα αναγκάσουν το Σκουφά και τον Τσακάλωφ να μεταβούν στη Μόσχα το φθινόπωρο του 1814, όπου θα τελειοποιήσουν τον Κανονισμό της Εταιρείας.

Ενώ ο ίδιος θα αναχωρήσει λίγο αργότερα για την Κωνσταντινούπολη (Δεκέμβριος 1814). Η μετάβαση του Σκουφά στη Μόσχα σχετίζεται με τη χρεοκοπία των επιχειρήσεών του. Η χρεοκοπία αυτή αποτελεί πλήγμα για το Σκουφά, αλλά και για τη νεοσύστατη εταιρεία, καθώς πιθανότατα προκάλεσε δυσάρεστη εντύπωση στους κύκλους των Ελλήνων εμπόρων της Ρωσίας, από τους οποίους σκόπευε να στρατολογήσει μέλη. Παρά τις οικονομικές δυσχέρειες που αντιμετώπιζε ο Νικόλαος Σκουφάς, πέτυχε να μύησει το Γεώργιο Σέκερη, ο οποίος είχε έλθει στη Μόσχα για να συναντήσει τον αδελφό του, έμπορο Αθανάσιο Σέκερη.

Καθώς επίσης και τον μεγαλέμπορο Αντώνιο Κομιζόπουλο από τη Φιλιππούπολη, που ήταν γνωστός στη Ρωσία ως Αντώνιος Παύλοβιτς, τον

οποίο έκανε μέλος της Αρχής με τα στοιχεία Α.Ε. Με τη μύηση του Γεωργίου Σέκερη (13 Δεκεμβρίου 1814), που κατά πάσα πιθανότητα αποτελεί το πρώτο προσήλυτο μέλος, ο Σκουφάς ήθελε να μεταδώσει το μήνυμα της Εταιρείας σε σημαντικούς Έλληνες της Διασποράς. Επίσης μύησε το Νικόλαο Ουζουνίδη, έμπορο της Οδησσού, καταγόμενο από τη Θεσσαλονίκη (7 Σεπτεμβρίου 1815).

Ο Άνθιμος Γαζής, σημαντική προσωπικότητα του παροικιακού Ελληνισμού, είχε αναπτύξει πλούσια πνευματική δράση στους κόλπους της ανθηρής Ελληνικής παροικίας της Βιέννης, ως μέλος της Φιλομούσου Εταιρείας και ως εκδότης του φιλολογικού περιοδικού «Λόγιος Ερμής». Παρά τους αρχικούς δισταγμούς του ο Άνθιμος Γαζής δέχθηκε να μυηθεί στην Εταιρεία τον Ιούνιο του 1816 και στη συνέχεια έγινε μέλος της Ανώτατης Αρχής με στοιχεία Α.Ζ. Ωστόσο αρνήθηκε να αναλάβει την αρχηγία της. Από τις αρχές του 1816 ο Σκουφάς βρίσκεται στη Οδησό και κατοικεί στο σπίτι του Αθανασίου Σέκερη, στον οποίο εργαζόταν ως εμποροϋπάλληλος και ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος.

Την ίδια εποχή με τον Άνθιμο Γαζή μυήθηκε στην Εταιρεία και ο Νικόλαος Γαλάτης, γόνος αριστοκρατικής οικογένειας από την Ιθάκη και μια από τις πλέον αμφιλεγόμενες προσωπικότητες που μυήθηκαν στη Φιλική Εταιρεία. Η εισχώρηση του Νικολάου Γαλάτη στην Εταιρεία αποτέλεσε προσωπική επιλογή του Σκουφά, ο οποίος στο πρόσωπο του νεαρού Ιθακήσιου αναγνώρισε την ιδανική ευκαιρία προσέγγισης του Ιωάννη Καποδίστρια, καθώς ο ίδιος διατεινόταν ότι ήταν ανιψιός του τελευταίου. Ο Γαλάτης έγινε μέλος της Αρχής με τα αρχικά Α.Δ., τα οποία χρησιμοποιούσε ο Ξάνθος. Εφοδιασμένος με γράμματα, μετέβη στη Μόσχα, προκειμένου να συναντήσει τον Καποδίστρια.

Στη συνέχεια κατευθύνθηκε προς την Πετρούπολη, όπου συνάντησε τον Ιωάννη Καποδίστρια και του μετέφερε πρόταση του Σκουφά και των άλλων μελών της Αρχής να αναλάβει την αρχηγία της Φιλικής Εταιρείας. Όπως αναφέρει ο Καποδίστριας στην Αυτοβιογραφία του, ταραχθηκε τόσο απ' όσα άκουσε από το Γαλάτη, που τον έδιωξε αμέσως και έσπευσε να αναφέρει τα σχετικά στον Αυτοκράτορα. Αργότερα ο Γαλάτης θα συλληφθεί από τη Ρωσική αστυνομία και θα κλειστεί στη φυλακή. Με τη

μεσολάβηση όμως του Καποδίστρια αποφυλακίζεται και αποστέλλεται με συνοδεία στις ηγεμονίες, το 1816, υπό την επίβλεψη του Ρώσου προξένου Αλεξάνδρου Πίνη.

Στο Ιάσιο ο Γαλάτης, με το ψευδώνυμο Κωνσταντίνος Αλεξανός θα αναπτύξει πλούσια δράση υπέρ της Εταιρείας, με την υποστήριξη του Γεωργίου Λεβέντη, που ήταν γραμματέας στο Ρωσικό προξενείο. Η δράση του Νικόλαου Γαλάτη στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και η προσπάθεια προσέγγισης του Καποδίστρια από μέρους του, σε συνδυασμό με τη δολοφονία του Σέρβου ηγέτη Καραγεώργη Πέτροβιτς, οδήγησαν το Νικόλαο Σκουφά στην απόφαση να μεταφέρει την έδρα της Εταιρείας στη Μάνη. Η απόφαση αυτή του Σκουφά συνδυάζεται και με το γεγονός της μύησης στην Εταιρεία των τριών οπλαρχηγών από την Πελοπόννησο Αναγνώστη Παπαγεωργίου ή Αναγνωσταρά, Ηλία Χρυσοσπάθη και Παναγιώτη Δημητρόπουλου (ή Δημητρακόπουλου).

Αναμένοντας την επιστροφή των οπλαρχηγών από τη Μόσχα, σκόπευε να κατέλθει μαζί τους στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στην Πελοπόννησο για την προετοιμασία της Επανάστασης. Ο φόβος όμως ότι ενδεχομένως είχε εμπλακεί το όνομά του στις ανακρίσεις της Ρωσικής αστυνομίας τον ανάγκασε να επισπεύσει την αναχώρησή του για την Κωνσταντινούπολη, συνοδευόμενος από τους Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο και Χριστόδουλο Λουριώτη, ενώ στην Οδησό παρέμεινε ο Αθανάσιος Σέκερης, ο οποίος την εποχή εκείνη έγινε μέλος της αρχής με τα αρχικά Α.Η.

Ο Σκουφάς άνθρωπος με μεγάλη ευαισθησία και πατριωτισμό, σύμφωνα με χαρακτηρισμό του Ιωάννη Φιλήμονα, συνέχισε με ενθουσιασμό το έργο του. Όταν ο Τσακάλωφ, ιδιαίτερα απογοητευμένος από τη βραδύτητα της επέκτασης της Εταιρείας, πρότεινε στον Σκουφά να εγκαταλείψει τα σχέδιά του, ο Σκουφάς έκρινε σκόπιμο να μεταφέρει την έδρα της Εταιρείας στην Κωνσταντινούπολη όπου ο μεγάλος αριθμός Ελλήνων αλλά και η εξέχουσα θέση πολλών Ελλήνων, κατά την άποψή του, αποτελούσαν ευνοϊκό παράγοντα στην προετοιμασία του Αγώνα (Παπαγιώργης, 2005).

Το 1818 με προτροπή του Σκουφά, η έδρα της Φιλικής Εταιρείας μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί ο Σκουφάς μύησε τον Παναγιώτη Σέκερη ο οποίος θα διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στην χρηματοδότηση του έργου της Φιλικής Εταιρείας. Οι τρεις άνδρες έφθασαν στην Κωνσταντινούπολη στα τέλη Μαρτίου του 1818 και στην αρχή κατοικούσαν στο πλοίο που τους μετέφερε. Το Μεγάλο Σάββατο ο Σκουφάς συνάντησε στην εκκλησία του Αρναούτκιοϊ τον Εμμανουήλ Ξάνθο, στο σπίτι του οποίου φιλοξενήθηκε το επόμενο διάστημα. Από την εποχή εκείνη η Κωνσταντινούπολη γίνεται το κέντρο δράσης της Εταιρείας.

Ο Σκουφάς είχε καταρτίσει κατάλογο Δώδεκα Αποστόλων, τους οποίους προόριζε για να δράσουν στην περιοχή τόσο του Ελλαδικού χώρου, όσο και των Βαλκανίων. Συγκεκριμένα προόριζε το Γεωργάκη Ολύμπιο για τη Σερβία, το Δημήτρη Βατικιώτη για τη Βουλγαρία, τον Κ. Πεντεδέκα για τη Μολδαβία, το Λουριώτη για την Ιταλία, το Δ. Ύπατρο για την Αίγυπτο και το Γαβριήλ Κατακάζη για τη Ρωσία. Επίσης είχε αποφασίσει να αποστείλει τον Ασημάκη Κροκίδα στην Αυλή του Αλή Πασά, για να κατηχήσει τους ετοιμοπόλεμους άνδρες - αρματολούς της φρουράς του. Ο Σκουφάς

ισχυριζόταν ότι η έδρα της Εταιρείας έπρεπε να μεταφερθεί στην Πελοπόννησο παρά τις αντιρρήσεις των άλλων δύο συνιδρυτών.

Ο ιστορικός Φιλήμων καταγράφει 514 μέλη Φιλικών, πέρα από αυτούς που δεν ήθελαν να γίνουν γνωστοί για λόγους ασφάλειας. Αυτό που θα πρέπει να τονιστεί για τη Φιλική Εταιρεία είναι η ιδιαιτερότητα που εμφανίζει σε σχέση με άλλες ανάλογες μυστικές εταιρείες της εποχής της. Είναι πραγματικότητα ότι την περίοδο εκείνη δρούσαν στον Ευρωπαϊκό χώρο ποικίλες μυστικές εταιρείες, όμιλοι, ενώσεις, άλλες με περισσότερο κι άλλες με λιγότερο επαναστατικά χαρακτηριστικά.

Ας μην ξεχνάμε ότι πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία οι Μεγάλες Δυνάμεις της Ευρώπης, έχοντας μόλις ξεπεράσει το σοκ της Γαλλικής επανάστασης και των ακόλουθων Ναπολεόντειων πολέμων που απείλησαν την ίδια την υπόσταση των Ευρωπαϊκών μοναρχιών, βρίσκονταν σε φάση ανασυγκρότησης, διαμορφώνοντας με την «Ιερά Συμμαχία» τους ένα καθεστώς σκοταδισμού και ανελευθερίας στην γηραιά ήπειρο. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι άνθρωποι που ασφυκτιούσαν υπό τις καταπιεστικές αυτές δυνάμεις, φρόντιζαν να συστήνουν μυστικές οργανώσεις. Όλες σχεδόν, όμως, οι οργανώσεις αυτές αποτελούνται από άτομα του πνεύματος ή από ανθρώπους που παρακινούνται από κάποιους εμπνευσμένους ιδεολόγους.

Μόνον η Φιλική Εταιρεία υπήρξε οργάνωση που δημιουργήθηκε από άτομα που προέρχονταν άμεσα από τα λαϊκά στρώματα, που έδρασε μέσα στο λαό με στόχο μια λαϊκή εξέγερση ενάντια στον ξένο κατακτητή. Η ιδιαιτερότητα αυτή δεν έχει επισημανθεί επαρκώς από την ελληνική και ξένη ιστοριογραφία και είναι πραγματικά άξιον απορίας γιατί. Κεφαλαιώδη και καθοριστική συμβολή στην ίδρυση, στελέχωση κι εξάπλωση της Εταιρείας έχουν οι Ηπειρώτες. Από τους καταγεγραμμένους Φιλικούς, περίπου 200 κατάγονται από την Ήπειρο και καταγράφουν εξαιρετική παρουσία και δράση.

Έβλεπε από τότε το τέκνο αυτό του Κομποτίου με τον διορατικό πολιτικό του το ρόλο που θα έπαιζε η συγκεκριμένη περιοχή στον αγώνα. Ίσως ακριβώς επειδή ήταν ένας από τους απλούς ανθρώπους της εποχής του,

να καταλάβαινε τις προνομιακές περιστάσεις που επικρατούσαν τότε στην Πελοπόννησο, όσον αφορά τη δράση και τη συγκρότηση κλέφτικων σωμάτων τα οποία επρόκειτο να επανδρώσουν τον πρώτο στρατό της επανάστασης. Μπορούσε όμως να καταλάβει και ότι οι απλοί αυτοί άνθρωποι δεν θα δέχονταν εύκολα να μπουν σε τέτοιον αγώνα χωρίς την ιδέα μιας ισχυρής ηγεσίας, όπως ήταν αποδεκτό από τα ήθη και τις συνήθειες της εποχής. Γι' αυτό και φρόντισε να δημιουργήσει το μύθο της κρυφής εξέχουσας ηγετικής προσωπικότητας (Πρωτοψάλτης, 1964).

Οι φιλικοί αναφέρονταν σε κάποια «Αόρατη Αρχή» της οποίας τη δημιουργία σκόπιμα απέφευγαν να κατονομάσουν κι άφηναν να εννοηθεί ότι ισχυρά πρόσωπα κατευθύνουν την Εταιρεία κι ότι κάποια μεγάλη δύναμη την προστατεύει. Καθιέρωσαν μυσταγωγική διαδικασία για τη μύηση νέων μελών που καλούνταν να ορκιστούν τυφλή αφοσίωση και απόλυτη εχεμύθεια. Παραβίαση του όρκου επέσυρε το θάνατο, ενώ και η γενικότερη επικοινωνία των μελών της Εταιρείας ακολούθησε όλους τους κανόνες μυστικότητας (ψευδώνυμα, μυστικό κρυπτογραφικό αλφάβητο, συνθηματικές λέξεις αμοιβαίας αναγνώρισης κ.α.), ο ίδιος δε ο Σκουφάς είχε, μέσα στην Εταιρεία, τα συνθηματικά αρχικά Α. Γ.

Ο Σκουφάς είναι επίσης αυτός που θα έχει μια ακόμα ιδέα που θα οδηγήσει στην ενίσχυση της Φιλικής Εταιρείας. Πρόκειται για τη χρησιμοποίηση ειδικών απεσταλμένων (ονομάστηκαν αργότερα «Απόστολοι») οι οποίοι θα είχαν ως αποστολή να περιοδεύουν στους Ελληνικούς τόπους όπου θα συνέλεγαν πληροφορίες, θα πραγματοποιούσαν επιτόπου μυήσεις και θα ενημέρωναν την Υπέρτατη Αρχή. Αυτή η ενέργεια θα συντελέσει στη δημιουργία μιας έντονης επαναστατικής διάθεσης και ενός κλίματος που εξήψε το πνεύμα των πρωτεργατών της Φιλικής Εταιρείας και οδήγησε στην απόφαση για προετοιμασία της επανάστασης των Ελλήνων. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της Φιλικής Εταιρείας τόσο σε οικονομικό, όσο και σε στελεχιακό επίπεδο.

Το όραμα του Νικολάου Σκουφά, μέσα από την παρακίνηση και την αρχική καθοδήγησή του, ξεκίνησε να παίρνει σάρκα και οστά, καθώς οι Έλληνες, έστω και παρασυρμένοι από την ψευδαίσθηση της Ρωσικής βοήθειας,

απέκτησαν εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους κι επαναστάτησαν ξεκινώντας από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες το 1820 και συνεχίζοντας στην Πελοπόννησο το 1821, με τα γνωστά αποτελέσματα. Όλα αυτά όμως ο Σκουφάς δεν μπόρεσε να τα δει να πραγματοποιούνται, καθώς είχε ήδη πεθάνει το 1818 στην Κωνσταντινούπολη, από σοβαρό καρδιακό νόσημα.

Είχε όμως την ικανοποίηση ότι έθεσε τις βάσεις πάνω στις οποίες χτίστηκε η ελευθερία του ελληνικού Λαού, αφήνοντας στη γενέτειρά του, το Κομπότι, αλλά και σε όλους τους Αρτινούς, περήφανη και συνάμα βαριά κληρονομιά. (greekworldhistory.blogspot.com)

Το χτύπημα ήταν μεγάλο για την Εταιρεία. Αλλά ο Σκουφάς είχε προνοήσει, ώστε η οργάνωση να μη βασίζεται σε ένα πρόσωπο. Σύντομα το δημιούργημα του γιγαντώθηκε και εξελίχθηκε σε μια από τις πλέον ισχυρές συνωμοτικές απελευθερωτικές οργανώσεις της παγκόσμιας ιστορίας, η οποία πυροδότησε την Επανάσταση του 1821. Δύσκολα μπορεί κάποιος να βρει παρόμοιο ιστορικό παράδειγμα. Το ίδιο ραγδαία βέβαια ήταν και η διάλυσή της, λίγο μετά την έναρξη του Αγώνα. Ο σκοπός όμως του Σκουφά είχε επιτευχθεί. Δεν κατάφερε ποτέ να στήσει μια μεγάλη επιχείρηση, αλλά δημιούργησε μια μεγάλη επανάσταση. Την ελληνική. (www.mixanitouxronou.gr)

Η δημιουργία μυστικών (παράνομων) οργανώσεων που αυτοαποκαλούνταν «Εταιρείες» και βαθμιαία έθεταν ως στόχο την έκρηξη εθνικών επαναστατικών κινημάτων είναι φαινόμενο που παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη στην Ευρώπη στα τέλη του 18ου αιώνα. Το φαινόμενο αυτό θα βρει πρόσφορο έδαφος και μεγάλη απήχηση στους λαούς που ζούσαν υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Εταιρισμός προήλθε από τη Γαλλική Επανάσταση και είχε ως πρότυπο την οργάνωση των λεσχών των Ιακωβίνων και κυρίως των μασονικών στοών. Στον Ελληνικό χώρο η πρώτη τεκτονική στοά ιδρύθηκε το 1782 στην Κέρκυρα με την ονομασία «Αγαθοεργία».

Θα συνενωθεί αργότερα με τη στοά «Φιλογένεια» και έτσι θα προκύψει η «Γαληνοτάτη Μεγάλη Ανατολή» της Κέρκυρας, η οποία απλώθηκε σε όλα τα Επτάνησα. Παρακλάδι της Στοάς αυτής αποτελεί η Στοά «Ένωση της

Αγίας Μαύρας» (Λευκάδας), στην οποία ανήκε ο Παναγιώτης Καραγιάννης που το 1813 θα μυήσει στον Τεκτονισμό τον Εμμανουήλ Ξάνθο. Το εταιρικό κίνημα αναπτύχθηκε και στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, λόγω της χαλαρής εξάρτησής τους από την Οθωμανική διοίκηση, καθώς και σε άλλες περιοχές της Ευρώπης όπου υπήρχε οικονομική ανάπτυξη του Ελληνικού στοιχείου (ιδιαίτερα στις Ελληνικές παροικίες της Αυστροουγγρικής Μοναρχίας).

Οι εταιρείες αυτές εξέφραζαν τις πνευματικές αναζητήσεις των μελών τους, σε πολλές περιπτώσεις όμως απέκρυπταν συνωμοτική δράση και εθνικούς σκοπούς. Μεταξύ των σημαντικότερων εταιριστικών κινήσεων στις περιοχές που προαναφέραμε περιλαμβάνεται η Ελληνική λέσχη «Αλέξανδρος», που ιδρύθηκε από τον ηγεμόνα της Βλαχίας Αλέξανδρο Μουρούζη το 1777, η «Εταιρεία των Φίλων», που ιδρύθηκε το 1780 στο Βουκουρέστι (μέλος της οποίας υπήρξε ενδεχομένως και ο Ρήγας Φερραίος), η «Ελληνοδακική Φιλολογική Εταιρεία», που ιδρύθηκε το 1780 στο Βουκουρέστι και ανέπτυξε πλούσια δράση, καθώς και η εταιρεία «Φοίνιξ», την οποία ίδρυσε ο ηγεμόνας της Βλαχίας Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο αποκαλούμενος Φιραρής (δηλ. φυγάς), το 1787, και είχε μασονική δομή.

Ο Βούλγαρος ιστορικός Νικολάι Τοντόρωφ επισημαίνει ότι η επαναστατική οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας δεν είναι άμεσος διάδοχος ούτε συνεχιστής κανενός από τα προηγούμενα σχήματα, καθώς οι εταιρείες αυτές δεν έφτασαν ποτέ στο επίπεδο μιας επαναστατικής εθνικής οργάνωσης. Στο Παρίσι στις αρχές του 18ου αιώνα αναπτύσσεται σημαντική εταιριστική - φιλελληνική δράση, ιδιαιτέρως στους κύκλους της Κύπριας λογίας Ελισσάβετ Λουμάκη - Chenier. Το έτος 1809 ιδρύεται η «Ελληνική Εταιρία» των Παρισίων και το Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείον, μέλος του οποίου θα αποτελέσει ο ένας από τους ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας, ο Αθανάσιος Τσακάλωφ.

Το Ελληνόγλωσσο Ξενοδοχείο ήταν μυστική οργάνωση που ιδρύθηκε στο Παρίσι το 1809 από Έλληνες της διασποράς. Ο επίσημος σκοπός της ήταν η μελέτη του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού, στην πραγματικότητα όμως αποτελούσε το προκάλυμμα έντονης εταιριστικής συνωμοτικής

δράσης. Πρόεδρος ήταν ο Γάλλος φιλέλληνας Choiseul Gouffier, ενώ στην οργανωτική ομάδα συμμετείχε και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, κατοπινός πρωτεργάτης της Φιλικής Εταιρείας. Στον Ελλαδικό χώρο ιδρύθηκε το 1813 η «Φιλόμουσος Εταιρεία» των Αθηνών με εκπαιδευτικούς κυρίως σκοπούς, η οποία έδωσε το 1814 την έμπνευση σε επιφανείς Έλληνες της παροικίας της Βιέννης και του Μονάχου να οργανώσουν τη «Φιλόμουσον Εταιρείαν της Βιέννης».

Της οποίας το έργο ήταν πολύ σημαντικό, ενώ στους κόλπους της δραστηριοποιήθηκαν πολλές σημαντικές προσωπικότητες του παροικιακού Ελληνισμού, μεταξύ των οποίων και ο Ιωάννης Καποδίστριας. Στην Ιταλία το καρμποναρικό κίνημα αποτελεί την Ιταλική μορφή του εταιρισμού. Στη Ρωσία το κίνημα των Δεκεμβριστών συγκροτήθηκε σε λέσχες, μέλη των οποίων ανήκαν σε στοές ελευθεροτεκτόνων, και στη συνέχεια μετασχηματίσθηκε σε πατριωτικές επαναστατικές οργανώσεις, όπως η «Ένωσις Σωτηρίας» (1816), ο «Σύνδεσμος Ευημερίας» (1818), ο «Βόρειος Σύνδεσμος» (1821) και ο «Νότιος Σύνδεσμος» (1821) (Ξάνθος, 1845).

2.1 Η Οδησός της Φιλικής Εταιρείας

Οι Έλληνες, όσοι σκέπτονταν τον απελευθερωτικό αγώνα, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ήταν χωρισμένοι σε δυο στρατόπεδα: σε αυτούς που πίστευαν ότι «ήλθε το πλήρωμα του χρόνου» και έπρεπε να γινόταν η Επανάσταση και σε εκείνους που υποστήριζαν ότι ήταν ακόμη νωρίς και, συνεπώς, χωρίς παιδεία και υποδομή, αυτή δεν θα μπορούσε να ευδοκιμήσει. Η Φιλική Εταιρεία ως μυστική και επαναστατική οργάνωση, φρόντιζε να μην έχει έγγραφα ή να τα εξαφανίζει. Γι' αυτό και «κατάλογοι πλήρεις των μελών της Εταιρείας δεν διεσώθησαν, ατυχώς».

Οι Έλληνες της Ρωσίας έζησαν στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα κάτω από την επίσημη πολιτική της Προστασίας. Αλλά σε αυτή την προστασία πρέπει να προσθέσουμε και την ιδιαίτερη συμπάθεια του Ρωσικού λαού προς τους σκλαβωμένους Ορθόδοξους της Βαλκανικής Χερσονήσου. Η Ελληνική κοινότητα της Οδησσού το 19ο αιώνα ήταν από τις πιο ανθούσες, με εκκλησίες, εκπαιδευτήρια, σωματεία, λέσχες, κλπ. Οι Έλληνες της Οδησσού ήταν πολλοί, μεταξύ των αλλοδαπών εμπόρων της πόλεως. Μάλλον το δυναμικό των Ελλήνων εμπόρων της Οδησσού θα έδωσε την ονομασία «Ελληνική πόλις».

Το 1808 η Οδησσός είχε 12.500 κατοίκους και το 1814, 25.000 κατοίκους. Από τις αρχές του 19ο αιώνα, η πόλη απέκτησε πολυεθνικό χαρακτήρα. Εκεί ζούσαν (κατά σειρά) Ρώσοι, Εβραίοι, Ουκρανοί, Πολωνοί, Γερμανοί, Ιταλοί, Έλληνες, Τάταροι κ.ά. Άλλωστε, γενικός διοικητής της περιοχής, από το 1803 έως το 1815, ήταν ο Γάλλος Αρμάνδος - Εμμανουήλ Ντε Πλεσίς (De Plessis), δούκας Ντε Ρισελιέ (De Richelieu) και το 1815 τον διαδέχθηκε πάλι ο Γάλλος Α. Φ. Ντε Λανζερόν (A .F. De Langeron). Εξάλλου, υποστηρίχθηκε ότι μεγάλη επίδραση στην ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας στην Οδησσό είχε το γεγονός των νικηφόρων Ρώσσο-Τουρκικών πολέμων του τέλους του 18ο αιώνα, ιδίως των ετών 1768 - 1774 και 1781 - 1791.

Είναι γεγονός ότι η Φιλική Εταιρεία (στην προετοιμασία της Επανάστασης του 1821) έδρασε στη διαμόρφωση της ιδεολογίας των Ρώσων Δεκεμβριστών.

Τέλος εκεί έζησαν αργότερα και οι επαναστάτες Ρώσοι Δεκεμβριστές Π. Ι. Ποστέλ (P. I. Postel), Σ. Ι. Μουράβεφ Αποστόλ (S. I. Murav'ev Apostol) και Μ. Ι. Μουράβεφ Αποστόλ (M. I. Murav'ev Apostol) και ακόμη εκεί εξορίστηκε ο Α. Σ. Πούσκιν (A.S. Puskin). Τέλος, αργότερα ο Α. Σ. Πούσκιν, εμπνευσμένος από τον αγώνα του ελληνικού λαού, έγραψε ότι η Ελλάδα είναι «χώρα ηρώων και θεών» (Ξάνθος, 1845).

2.2 Ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας

Η Φιλική Εταιρεία ιδρύεται το 1814 στην Οδησσό. Στόχος της είναι η προετοιμασία του απελευθερωτικού αγώνα των Ελλήνων. Η Φιλική εταιρεία οργανώνεται με μεγάλη μυστικότητα. Οι φιλικοί μυσούνται στην Εταιρεία με μυστικό όρκο και επικοινωνούν με κώδικες, ψευδώνυμα και συνθηματικές λέξεις. Ο ιδρυτικός πυρήνας της Φιλικής Εταιρείας δεν προήλθε από τους κύκλους των επιφανών Ελλήνων της Διασποράς, παρά το γεγονός ότι η ιδεολογική προετοιμασία της επανάστασης συντελέστηκε μέσα στους κύκλους των λογίων, των αστών, των διανοουμένων και των εμπνευσμένων από τον φιλελευθερισμό Φαναριωτών της Διασποράς.

Οι ιδρυτές ήταν τρεις απλοί έμποροι, μικρής οικονομικής και κοινωνικής εμβέλειας, ο Αθανάσιος Τσακάλωφ, ο Νικόλαος Σκουφάς και ο Εμμανουήλ Ξάνθος. Οι τρεις άνδρες συναντήθηκαν στα τέλη του μηνός Νοεμβρίου του 1813 στην Οδησσό και συνδέθηκαν με στενή φιλία. Θέμα των συναντήσεών τους για πολλούς μήνες ήταν η πολιτική κατάσταση στην Ευρώπη μετά την ήττα του Ναπολέοντα και η διάψευση των προσδοκιών των Ελλήνων για την εθνική τους αποκατάσταση.

Για τις συναντήσεις των τριών φίλων στην Οδησσό, οι οποίες γίνονταν κατά πάσα πιθανότητα στην οδό Κράσνη στο σπίτι του Γρηγορίου Μαρασλή, δεν έχουμε περισσότερα στοιχεία, καθώς ο συνωμοτικός χαρακτήρας του όλου εγχειρήματος και ο φόβος να περιέλθουν στα χέρια

των αρχών ενοχοποιητικά στοιχεία οδήγησαν στη μη διάσωση ή καταστροφή πολλών ιστορικών ντοκουμέντων που αφορούσαν εν γένει τη δράση της Φιλικής Εταιρείας. Ως προς τη χρονολογία ιδρύσεως της Φιλικής Εταιρείας, ο Εμμανουήλ Ξάνθος στα απομνημονεύματά του αναφέρει ως χρονική στιγμή ίδρυσης της Εταιρείας τον Σεπτέμβριο του 1814.

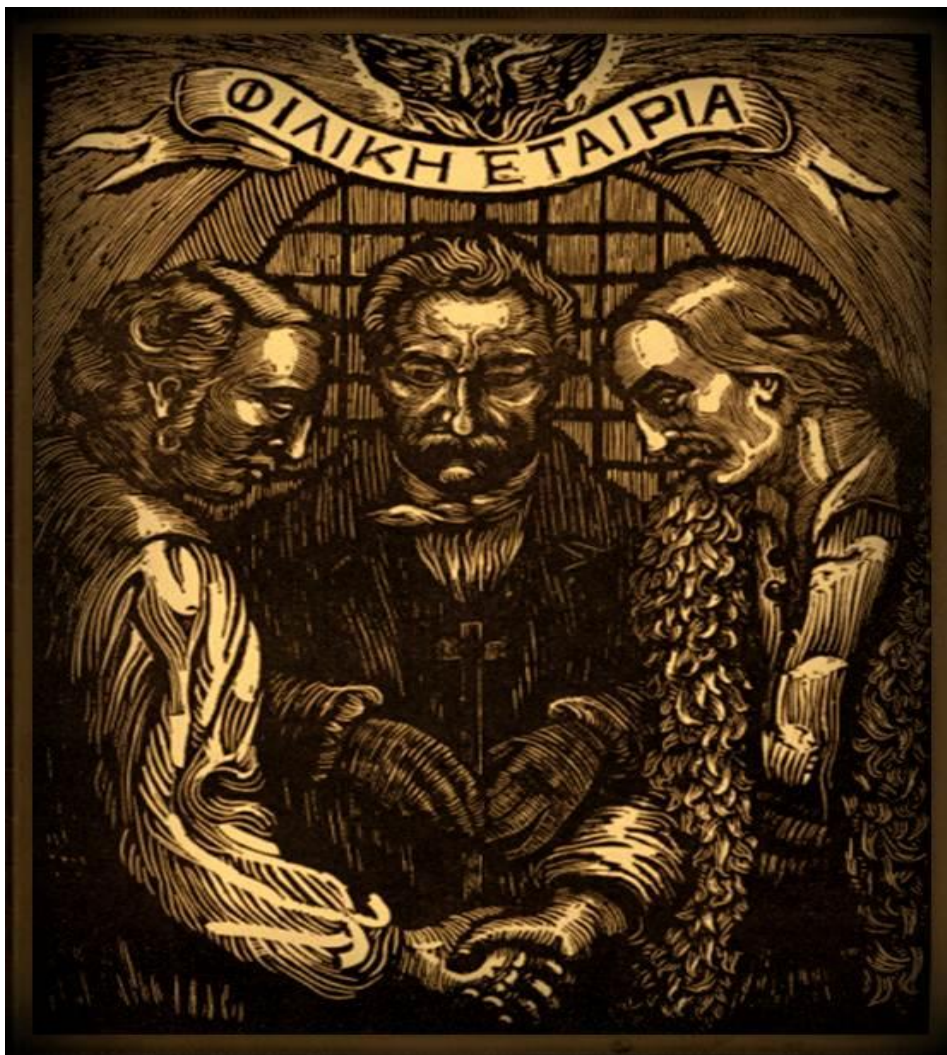
Η αναφορά αυτή του χρόνου ίδρυσης έγινε προσπάθεια να επιβεβαιωθεί και με σχετικό χειρόγραφο της Μονής της Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, το οποίο δημοσιεύθηκε από τον Αχ. Διαμαντάρη, όπου αναφέρεται: «η ύψωσις του Τιμίου Σταυρού είναι η πρώτη ημέρα της συστάσεως της Μεγάλης Αδελφότητος». Η ιδρυτική ομάδα θα ονομαστεί «Αρχή» από τα μέλη της. Οι συμμετέχοντες, αντί να υπογράφουν με τα αληθινά τους ονόματα, χρησιμοποιούσαν αρχικά από στοιχεία του ελληνικού αλφαβήτου, προτάσσοντας το Α από τη λέξη ΑΡΧΗ.

Η ίδρυση της Εταιρείας συμπίπτει με την έναρξη των εργασιών του Συνεδρίου της Βιέννης (1 Οκτωβρίου 1814), την εποχή δηλαδή ακριβώς που οι Μεγάλες Δυνάμεις λάμβαναν αποφάσεις εις βάρος των υπόδουλων λαών ανά την Ευρώπη που είχαν καλλιεργήσει ελπίδες και οράματα για την εθνική τους αυτοδιάθεση μετά το ξέσπασμα της Γαλλικής Επανάστασης και την προέλαση του Ναπολέοντα. Ωστόσο, η ταυτότητα των ιδρυτών της Φιλικής Εταιρείας αλλά και η ίδια η πράξη ίδρυσής της έχουν αποτελέσει αντικείμενο αμφισβήτησης και διαφωνίας ανάμεσα στα πρόσωπα που άφησαν τις προσωπικές τους μαρτυρίες - εκδοχές σχετικά με τα γεγονότα, αλλά και στους ιστορικούς που επιχείρησαν να τα καταγράψουν τα επόμενα χρόνια.

Η πρώτη σχετική σύγκρουση σημειώνεται ανάμεσα στον Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο και τον Εμμανουήλ Ξάνθο, οι οποίοι διαφωνούν για τη θέση του τρίτου ιδρυτή της Εταιρείας, μετά τους Σκουφά και Τσακάλωφ. Ο μεν Αναγνωστόπουλος περνά τη δική του θέση μέσα από το έργο του Φιλήμονος, υποστηρίζοντας ότι οι τρεις εμπνευστές του αρχικού σχεδίου στην Οδησσό ήταν ο Τσακάλωφ, ο Σκουφάς και ο ίδιος, ενώ για τον Ξάνθο σημειώνεται ότι κατηχήθηκε το 1817 από τον Σκουφά. Ο Ξάνθος απαντά με ανώνυμη επιστολή, γνωστή ως «απολογία Ξάνθου», την 1η Οκτωβρίου

1837, σε αναφορά του προς την Εθνοσυνέλευση στις 15 Δεκεμβρίου 1843 και στα Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρείας που δημοσίευσε το 1845.

Η θέση του συνίσταται στο ότι ο ίδιος αποτελούσε τον τρίτο πόλο της αρχικής τριάδας και πως στη συνέχεια προστέθηκε σε αυτήν ο Αναγνωστόπουλος. Ο ιστορικός Κωνσταντίνος Σβολόπουλος σε άρθρο του αμφισβητεί μια σειρά από βασικά στοιχεία της τρέχουσας αντίληψης περί ίδρυσης της Φιλικής Εταιρείας στην Οδησό το 1814, καθώς πρώτα απ' όλα δεν υπήρξε ή έστω δεν έχει εντοπιστεί συγκεκριμένη πράξη ίδρυσής της. Στο ίδιο πλαίσιο τίθεται και η αμφισβήτηση της 14ης Σεπτεμβρίου ως ημερομηνίας ίδρυσης της Εταιρείας. Επιπλέον, τα πρόσωπα που πρωτοστάτησαν στην ίδρυση της Εταιρείας αποτελούν άλλο ένα σημείο τριβής (Φιλήμων, 1834).

Ο Σβολόπουλος θεωρεί ότι η πρωτοβουλία στην πρώτη επεξεργασία της ιδέας σύστασής της ανήκει στους Τσακάλωφ και Σκουφά, χωρίς να είναι δυνατόν να προσδιοριστεί ο αρχικός εμπνευστής. Κατά την παραμονή τους στην Οδησό -υποστηρίζει ο Σβολόπουλος- διασταύρωσαν τις σκέψεις τους με τις σκέψεις δύο ακόμα Ελλήνων πατριωτών από τον επαγγελματικό τους κύκλο, του Αναγνωστόπουλου και του Ξάνθου. Δεν είναι καν αναγκαίο -πάντα κατά τον Σβολόπουλο- να συναντήθηκαν από κοινού και οι τέσσερις. Όταν οι δύο πρώτοι ολοκλήρωσαν στη Μόσχα την επεξεργασία της αρχικής ιδέας και καθόρισαν επακριβώς τους όρους δράσης της Εταιρείας, αποφάσισαν να δράσουν.

2.2.1 Διδασκαλία - Κατήχηση – Ιεραρχία

Η διδασκαλία της Εταιρείας, που σώθηκε σε πολλά αντίγραφα, αποτελείται από πέντε μέρη. Στο πρώτο μέρος περιλαμβάνεται η διδασκαλία της μύσεως στο μυστικό της Εταιρείας. Στο μέρος αυτό υπάγεται ο «πρώτος όρκος», η «εξομολόγησις» και η αποκάλυψη του σκοπού. Στο δεύτερο μέρος περιλαμβάνεται η διαδικασία του Μεγάλου Όρκου, η οποία αποτελεί το πιο εντυπωσιακό μέρος της Διδασκαλίας όπως την καταγράφει ο Ιωάννης Φιλήμων. Στο τρίτο μέρος περιλαμβάνεται η ερμηνεία και οι οδηγίες περί συντάξεως του αφιερωτικού γράμματος, με τα σημεία αφιερώσεως και καθιερώσεως.

Μετά την κατήχησή του ο νεοκατηχούμενος, εφόσον είχε τις προϋποθέσεις να προχωρήσει στην επόμενη βαθμίδα (κυρίως όσον αφορά τη γνώση ανάγνωσης και γραφής), έδινε τον μεγάλο όρκο και καθιερωνόταν ως «ιερέας». Στη συνέχεια όφειλε να αποστείλει μια επιστολή προς ένα οποιοδήποτε άτομο σε άλλη πόλη. Το τελετουργικό της μύησης (το οποίο επίσης περιγράφει αναλυτικά ο Φιλήμων) απλουστεύθηκε με την πάροδο των χρόνων, ιδιαιτέρως από το 1820 και μετά, οπότε γίνονταν αθρόες μύσεις στην Εταιρεία. Στην ιεραρχία της Εταιρείας καθιερώθηκαν αρχικώς τέσσερις βαθμοί, ενώ αργότερα οι βαθμοί έγιναν επτά:

-Αδελφοποιητοί ή Βλάμηδες

-Συστημένοι

-Ιερείς

-Ποιμένες

-Αρχιποιμένες

-Αφιερωμένοι

-Αρχηγοί Αφιερωμένων

Οι δύο πρώτοι βαθμοί στην Εταιρεία ήταν οι κατώτεροι και αφορούσαν τα μέλη, ενώ από τον τρίτο βαθμό και μετά ήταν τα στελέχη. Στον πρώτο βαθμό κατατάσσονταν τα αγράμματα μέλη. Οι κατηχούντες ρωτούσαν πριν απ' όλα τους κατηχουμένους αν μπορούσαν να αντέξουν το μυστικό με κίνδυνο της ζωής τους, «καθόσον αυτά που επρόκειτο να μάθω αφορούν την τύχη του ίδιου του έθνους». Για τη φύλαξη του μυστικού της Εταιρείας οι φιλικοί -κυρίως από το βαθμό των ιερέων και πάνω- χρησιμοποιούσαν ειδικό κρυπτογραφικό αλφάβητο, το οποίο αποτελούνταν από 22 στοιχεία. Επίσης, στην αλληλογραφία τους χρησιμοποιούσαν κωδικοποιημένο μετωνυμικό λεξικό.

Έτσι, ο εχθρός αναφερόταν ως «αγκάθι», τα μέλη της εταιρείας ως «σύννεφα», οι Άγγλοι ως «σιδηροί», οι Φαναριώτες ως «οινοπόται» κ.λπ. Αντίστοιχα, στη θέση διαφόρων τοπωνυμίων χρησιμοποιούσαν κρυπτογραφικούς αριθμούς (Φιλήμων, 1834).

Διαδικασία Μύησης

Οι Ιερείς ήταν επιφορτισμένοι με το έργο της μύησης στους δύο πρώτους βαθμούς. Όταν ο Ιερέας πλησίαζε κάποιον, σιγουρευόταν για τη φιλοπατρία του και τον κατηχούσε πλάγια στους σκοπούς της εταιρείας, οπότε το τελευταίο στάδιο ήταν να ορκιστεί. Τότε τον πήγαινε σε κάποιον κληρικό -κάτι καθόλου εύκολο αν ο ιερέας δεν ήταν ήδη μνημένος. Πήγαινε και έβρισκε τον ιερέα και του έλεγε ότι ήθελε να ορκίσει κάποιον για προσωπική τους υπόθεση, προκειμένου να διαπιστώσει ότι λέει την

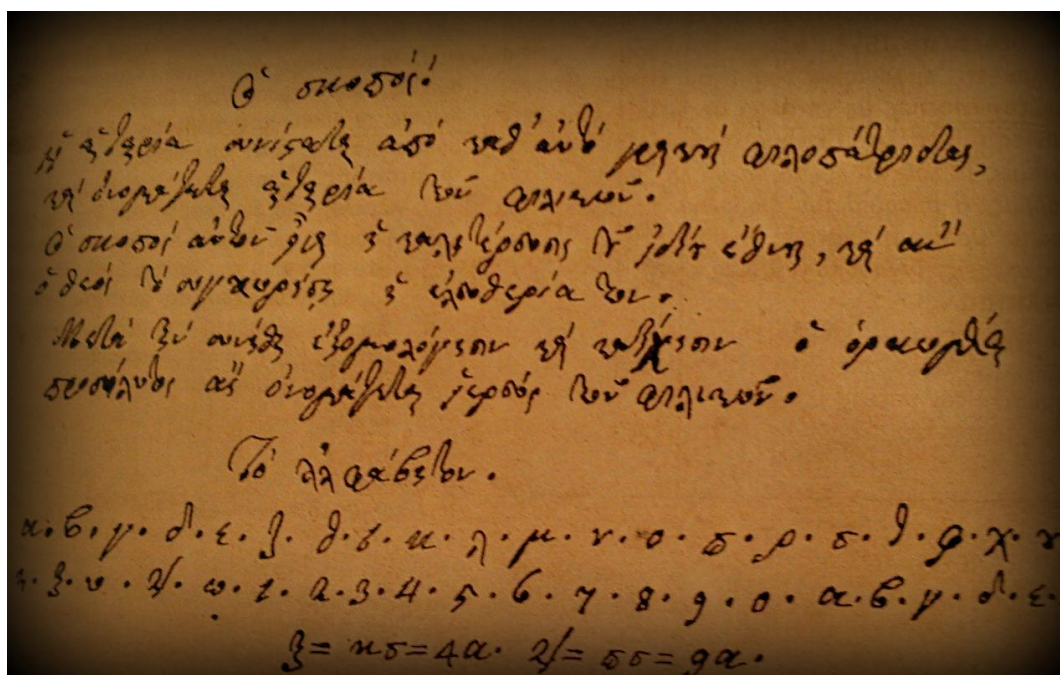
αλήθεια. Ο κληρικός φορούσε το πετραχήλι και έπαιρνε το Ευαγγέλιο, οπότε ο κατηχητής έπαιρνε παράμερα τον υποψήφιο και του υπαγόρευε ψιθυριστά τον «μικρό όρκο», τον οποίο έπρεπε να τον επαναλαμβάνει ο κατηχούμενος χαμηλόφωνα τρεις φορές.

Μεγάλο μέρος του τελετουργικού της Εταιρείας πήγαζε από τοπικές παραδοσιακές τελετές, ιεροτελεστίες μύησης που απέρρεαν από αρχαίες μαγικές δοξασίες και τελούνταν για να «προσηλυτιστεί» και κατ' επέκταση να αποκτήσει ο μυούμενος μια νέα κοινωνική και πολιτική ταυτότητα. Η ονομασία του πρώτου βαθμού, Αδελφοποιητός, προέρχεται από τον όρο «αδελφοποίηση», παραδοσιακή συνήθεια των Βαλκανίων, ιδιαίτερα των περιοχών που κυριαρχούσε ο θεσμός της πατριαρχικής οικογένειας. Έτσι επεκτείνονταν ο οικογενειακός δεσμός. Οι Αδελφοποιητοί θα έπρεπε να παραμείνουν ισόβια αδερφοί και να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις που συνεπαγόταν ο στενός αυτός δεσμός.

Τα παιδιά τους δεν έπρεπε να παντρευτούν μεταξύ τους και χρησιμοποιούσαν ειδική ορολογία π.χ. αποκαλούσαν τη μητέρα και τον πατέρα του αδερφού σταυρομάνα και σταυροπατέρα. Ο πρώτος βαθμός (Αδελφοποιητοί ή Βλάμηδες) προοριζόταν για τους απλοϊκούς και αγράμματους, Έλληνες των αγροτικών περιοχών. Οδηγίες για το τελετουργικό της μύησης περιέχονταν στο εγχειρίδιο της Εταιρείας, τη «Διδασκαλία». Χειρόγραφες οδηγίες διανέμονταν στους Ιερείς, τα μέλη του τρίτου βαθμού, που τους είχε ανατεθεί η μύηση νέων μελών.

Στις οδηγίες αυτές αναφέρονταν στην αρχή: «αφού γνωρίσεις ένα Γραικόν, ότι είναι βέβαιος και θερμός εραστής της Πατρίδας και καλός άνθρωπος, ότι δεν είναι μέλος εις καμμίαν άλλην εταιρείαν μυστικήν, όποια και αν είναι, ότι επιθυμεί να κατηχηθεί εις την Εταιρείαν μας όχι από απλήν περιέργειαν, αλλ' από καθαρόν πατριωτισμόν, τότε του δίδεις την υπόσχεσιν, ότι θέλεις τον δεχθεί εις την Εταιρείαν». Όπως και στο παραδοσιακό τελετουργικό της «αδελφοποίησης», καλούνταν ένας ιερέας για να απαγγείλει στο μυούμενο μέρος του όρκου μύησης. Η διαδικασία μύησης κρατούσε δύο ή τρεις ημέρες, ώστε να δοθεί χρόνος στον υποψήφιο να σκεφτεί καλά τις σοβαρές υποχρεώσεις που αναλάμβανε.

Η Εταιρεία φανέρωνε ελάχιστα από τα μυστικά της στα μέλη του πρώτου βαθμού, τα οποία διδάσκονταν τις συνθηματικές χειρονομίες και τα συνθήματα του βαθμού τους και πληροφορούνταν ότι σκοπός της Εταιρείας ήταν «η καλυτέρευση της Πατρίδας». Απαγορευόταν να γνωρίζουν το τελετουργικό και τα μέλη που είχαν ανώτερο βαθμό από τον δικό τους. Αντίθετα, τα μέλη του δευτέρου βαθμού, οι Συστημένοι, ήταν δυνατόν τελικά να ανέλθουν στον τρίτο βαθμό. Όπως όμως και οι αδελφοποιητοί, γνώριζαν ελάχιστα για την οργάνωση της Εταιρείας. Ξεχώριζαν από τους πρώτους στο ότι έπρεπε να είναι εγγράμματοι.

2.2.2 Εξάπλωση της Εταιρείας

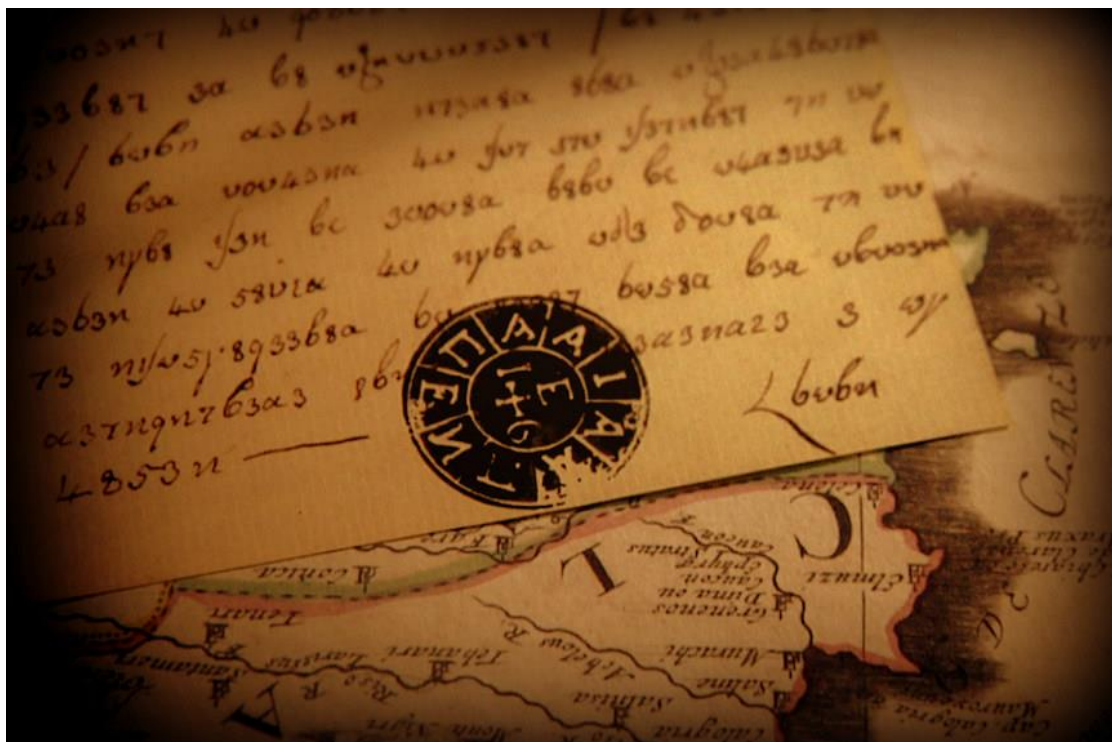
Τρία χρόνια μετά την ίδρυσή της η Φιλική Εταιρεία μετρούσε ελάχιστα μέλη στις τάξεις της. Με τη μεταφορά της έδρας της όμως στην Κωνσταντινούπολη εγκαινιάζεται μια περίοδος έντονης δραστηριοποίησης. Ήδη «από τις αρχές του 1817», όπως αναφέρει ο Βούλγαρος ιστορικός Νικολάι Τοντόρωφ, «στους στόχους της Εταιρείας αρχίζει να παίρνει βαρύνουσα σημασία η δημιουργία ευρύτερης συνεργασίας μεταξύ Σέρβων, Ελλήνων και Βουλγάρων, μέχρι του σημείου μάλιστα να γίνονται σχέδια για μια ταυτόχρονη εξέγερση στη Σερβία, την Ελλάδα και τη Βουλγαρία». Η Φιλική Εταιρεία επιδιώκει τη συνεργασία με τους υπόλοιπους Βαλκανικούς λαούς με στόχο μια συντονισμένη εξέγερση εναντίον της Οθωμανικής κυριαρχίας, και πρώτα απ' όλους με τους Σέρβους.

Ο αρχηγός των Σέρβων επαναστατών Καραγεώργης Πέτροβιτς διέφυγε από την πατρίδα του μετά την ήττα του κινήματος το 1813 και εγκαταστάθηκε στη Βεσσαραβία. Την άνοιξη του 1817 ο Καραγεώργης πέρασε κρυφά, με τη βοήθεια της Φιλικής, στο σερβικό έδαφος με σκοπό να καταλάβει την εξουσία στη χώρα του και, σε περίπτωση που η Υψηλή Πύλη δεν τον αναγνώριζε, να αναλάβει την ηγεσία του επαναστατικού κινήματος που θα ξεσπούσε στην περιοχή σύμφωνα με τα σχέδια της Φιλικής για μια συντονισμένη εξέγερση στα Βαλκάνια. Στη Σερβία φιλοξενήθηκε στο σπίτι του φίλου του Βόιτζα Βουλίτσεβιτς, που ήταν «κνιέζ» (προύχοντας) της επαρχίας Σεμενδρίας.

Ο Βόιτζα όμως πρόδωσε τον Καραγεώργη, ο οποίος δολοφονήθηκε τη νύχτα της 12ης Ιουνίου 1817 στο σπίτι του Βουλίτσεβιτς από τους ανθρώπους του αντιπάλου του Μίλος Οβρένοβιτς, και το κεφάλι του εστάλη στην Πύλη. Με το θάνατο του Καραγεώργη ναυαγεί η προσπάθεια συνεννόησης μεταξύ της Φιλικής Εταιρείας και των Σέρβων για ταυτόχρονη κινητοποίηση εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η Εταιρεία προσπάθησε να προσεγγίσει τον Μίλος Οβρένοβιτς για την επίτευξη του σκοπού αυτού, αλλά δεν υπήρξε αποτέλεσμα λόγω των δισταγμών του τελευταίου. Μετά την ανάληψη της αρχηγίας από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, οι προσπάθειες επικοινωνίας με τους Σέρβους

γίνονται ακόμα πιο συστηματικές, ο Οβρένοβιτς όμως και πάλι τις αποκρούει.

Η Φιλική Εταιρεία έπρεπε πλέον να αναθεωρήσει τους στόχους της και να επαναπροσδιορίσει τις συμμαχίες της. Έτσι, αποφασίστηκε ο προσεταιρισμός οπλαρχηγών από τον ελλαδικό χώρο που είχαν συμμετάσχει σε διάφορες εξεγέρσεις και διέθεταν σχετική εμπειρία. Για τους τελευταίους μάλιστα καθιερώθηκαν και οι δύο τελευταίοι βαθμοί στην ιεραρχία: «αφιερωμένοι» και «αρχηγοί αφιερωμένων», ενώ χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά οι «απόστολοι», πληρεξούσιοι της Εταιρείας με σκοπό την προσέλκυση στους κόλπους της μελών σε απομακρυσμένες περιοχές (Ξάνθος, 1845).

Μείζονος σημασίας για την Εταιρεία, σε μια κρίσιμη καμπή της ιστορίας της, ήταν οι μυήσεις των τριών οπλαρχηγών από την Πελοπόννησο Παναγιώτη Παπαγεωργίου ή Αναγνωσταρά, Ηλία Χρυσοσπάθη και Παναγιώτη Δημητρόπουλου το 1817 στην Οδησσό. Οι τρεις αυτοί οπλαρχηγοί, καθώς και ο Ιωάννης Χατζή-Φαρμάκης, οπλαρχηγός από τη Μακεδονία, είναι οι πρώτοι στρατιωτικοί από την κυρίως Ελλάδα που θα

ενταχθούν στη Φιλική και θα προκαλέσουν στροφή της Εταιρείας προς τον ετοιμοπόλεμο επαναστατικό κορμό του Ελλαδικού χώρου. Την ίδια περίοδο οι απόστολοι της Φιλικής επεκτείνουν το συνωμοτικό δίκτυο τόσο στον Ελληνικό χώρο όσο και στα Βαλκάνια, καθώς ποτέ δεν εγκαταλείφθηκε η ιδέα μιας Βαλκανικής εξέγερσης.

Απόστολος για τη Σερβία ορίστηκε ο Γεωργάκης Ολύμπιος και για τη Βουλγαρία ο Δημήτρης Βατικιώτης, αξιωματικός του Ρωσοτουρκικού πολέμου (1806 - 1812). Ο Βατικιώτης διοικούσε εθελοντικά τμήματα των Βουλγάρων που δρούσαν στον Δούναβη μαζί με τα ρωσικά στρατεύματα και μύησε στη Φιλική Εταιρεία τους αρχηγούς των Βουλγαρικών αυτών σωμάτων. Ο πρόωρος θάνατός του όμως το 1819 δημιούργησε μεγάλες δυσκολίες στη συνεργασία των Βουλγάρων με τη Φιλική Εταιρεία.

Τον επόμενο χρόνο ο οπλαρχηγός Σάββας Καμηνάρης, ο οποίος διατηρούσε μόνιμες επαφές με τους Βούλγαρους, υπέβαλε στον Αλέξανδρο Υψηλάντη ένα σχέδιο το οποίο προέβλεπε επαναστατικές κινητοποιήσεις στη Σερβία και τη Βουλγαρία αλλά και των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη. Το σχέδιο του Καμηνάρη και ο προσεταιρισμός των Βουλγάρων ποτέ δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη, καθώς οι Φιλικοί ενδιαφέρονταν πρωτίστως για την εξέγερση των Σέρβων, απουσίαζε συντονισμός στις ενέργειές τους, ενώ σημαντική υπήρξε και η απόφαση στη γενική συνέλευση των επιφανέστερων μελών της Φιλικής Εταιρείας τον Οκτώβριο του 1820 στο Ισμαήλιο να καθοριστεί ως κέντρο της επανάστασης η Πελοπόννησος.

Το Ισμαήλιο ήταν πόλη της Ουκρανίας κοντά στα σύνορα με τη Ρουμανία, 80 χλμ. ανατολικά της Βραίλας. Βρίσκεται στην ανατολική ακτή του παραποτάμου του Δούναβη Κίλια, κοντά στο δέλτα του μεγάλου ποταμού. Οι πηγές αναφέρουν συχνά το Ισμαήλ ως παραδουνάβιο. Όντας συνοριακή πόλη, βρέθηκε ανά διαστήματα υπό τον έλεγχο Οθωμανών, Ρώσων, Ρουμάνων και Σοβιετικών. Είχε πάντοτε πολυεθνικό και κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Στο μεταξύ, από το 1818 η έδρα της Φιλικής Εταιρείας έχει μεταφερθεί στην Κωνσταντινούπολη, όπου στους κόλπους της εισέρχεται ο μεγαλέμπορος Παναγιώτης Σέκερης, προσφέροντας

σημαντική οικονομική ενίσχυση και λύνοντας προς στιγμήν ένα από τα πιο σοβαρά προβλήματα της Εταιρείας, δηλαδή την εξεύρεση πόρων.

Ιδιαίτερως σημαντική ήταν και η μύηση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στις 2 Αυγούστου 1818 στη Μάνη από τον έμπορο Κυριάκο Καμαρινό, καθώς και η δράση του αρχιμανδρίτη Γρηγορίου Δικαίου, ο οποίος αναγνωρίστηκε από τον Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο μέλος της Αρχής με τα αρχικά στοιχεία Α.Μ. Η Φιλική Εταιρεία είχε πολύ μεγαλύτερο βαθμό διείσδυσης στην Πελοπόννησο και τα νησιά του Ιονίου, όπου μύησε μεγάλο αριθμό τοπικών προυχόντων, καθώς στις περιοχές αυτές υπήρχαν ιδιαίτερα ισχυρές κοινοτικές δομές, σχετικά ομοιογενείς εθνικά πληθυσμοί και μικρή παρουσία Μουσουλμάνων.

Όπως αναφέρει ο G. Frangos στην ιστορική και κοινωνιολογική μελέτη του για τη Φιλική Εταιρεία, οι προεστοί της Πελοποννήσου και οι αριστοκράτες των Ιόνιων Νήσων ήταν σε θέση να επωφεληθούν από μια οργάνωση η οποία, όπως πίστευαν, θα τους βοηθούσε να επεκτείνουν ή να ανακτήσουν την παραδοσιακή εξουσία και τα προνόμιά τους. Όσον αφορά την επαγγελματική σύνθεση των μελών της Εταιρείας, ο G. Frangos, στηριζόμενος σε στοιχεία που προέρχονται από την αλληλογραφία των Φιλικών, αναφέρει ότι έχουν καταγραφεί 23 κατηγορίες και υποκατηγορίες επαγγελματιών. Η πλέον πολυπληθής κατηγορία ήταν των εμπόρων, η οποία αντιστοιχούσε στο 53,7% των μελών της Εταιρείας.

Στη δεύτερη επαγγελματική κατηγορία εντάσσονταν εκείνοι των οποίων τα επαγγέλματα απαιτούσαν εκπαίδευση ανώτερη του μέσου όρου (γιατροί, δικηγόροι, δάσκαλοι, φοιτητές αλλά και Φαναριώτες). Η τρίτη επαγγελματική κατηγορία, που αποτελούσε το 11,7% της σύνθεσης των Φιλικών, ήταν προεστοί, κυρίως από την Πελοπόννησο. Κληρικοί όλων των βαθμίδων αποτελούσαν το 9,5% των εταιρικών. Επίσης, οι στρατιωτικοί -κυρίως πρώην αρματολοί και κλέφτες- που είχαν υπηρετήσει ή υπηρετούσαν ακόμη σε ξένους στρατούς αποτελούσαν την πέμπτη κατηγορία και αντιστοιχούσαν στο 8,7%. Τέλος, οι αγρότες, που αποτελούσαν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού των ελλήνων περιοχών, αντιστοιχούσαν μόλις στο 0,6% των μελών της Εταιρείας.

Οι Έλληνες αγρότες, όπως γενικότερα και οι Βαλκάνιοι, προσκολλημένοι στην παραδοσιακή κοινωνία, έμεναν ακόμη μακριά από τις διαδικασίες εθνικής συγκρότησης, που επηρέασαν περισσότερο τις αστικές κοινότητες και τις κοινότητες της Διασποράς (Ξάνθος, 1845).

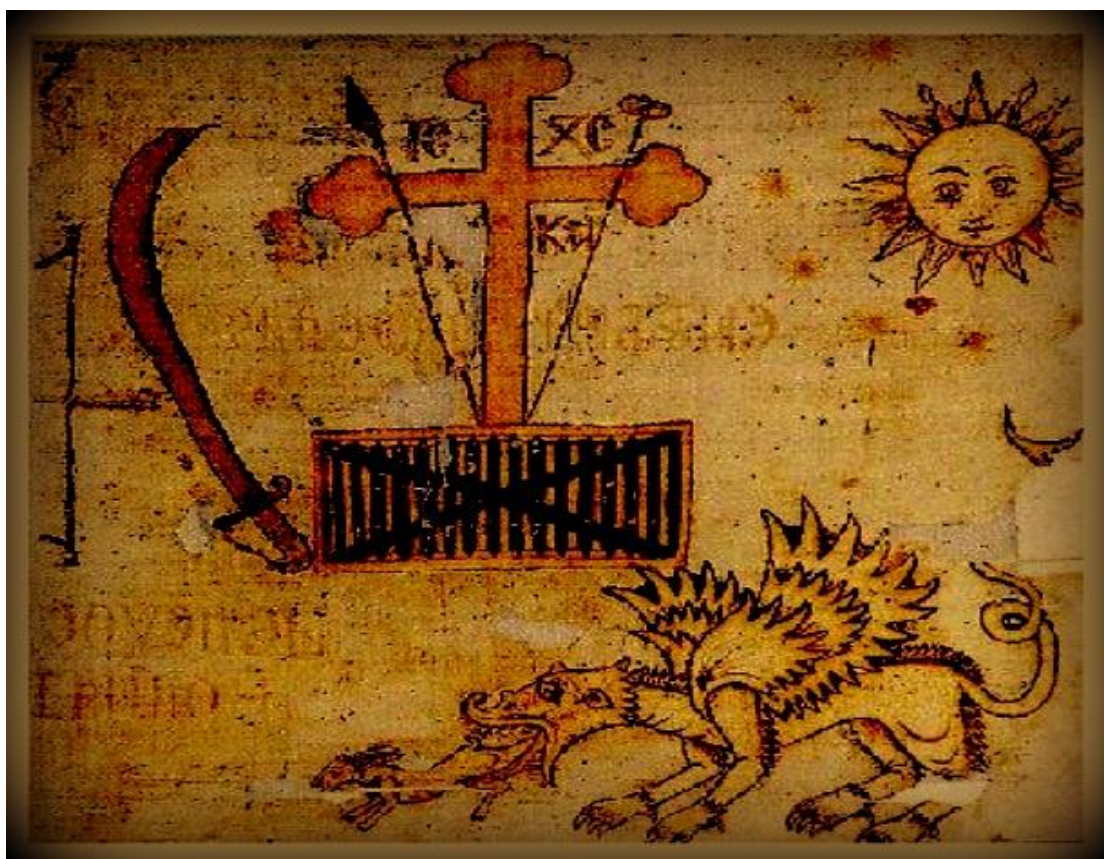
2.2.3 Διασπορά και Φιλική Εταιρεία

Ένα αξιοσημείωτο στοιχείο της Εταιρείας εκτός των ορίων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι ότι οι δραστηριότητές της περιορίζονταν στις κοινότητες της Ελληνικής Διασποράς των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών και της νοτιοδυτικής Ρωσίας. Οι περιοχές αυτές είχαν προσελκύσει το τελευταίο κύμα μεταναστεύσεων από την Οθωμανική Αυτοκρατορία πριν από το 1821. Στη διάρκεια της περιόδου από το 1797 ως το 1815 ελάχιστοι Έλληνες μετανάστευσαν στις εγκατεστημένες από χρόνια κοινότητες της Κεντρικής και της Δυτικής Ευρώπης.

Οι ηγέτες της Εταιρείας απέτυχαν να μυσήσουν μέλη από το Λονδίνο, το Παρίσι, τη Μασσαλία ή το Άμστερνταμ, πόλεις με ακμάζουσες εμπορικές κοινότητες. Στη Ρουμανία και τη Ρωσία μυήθηκαν πρόσφατοι μετανάστες που αντιπροσώπευαν σχεδόν κάθε περιοχή του Ελλαδικού χώρου (Πρωτοψάλτης, 1964).

2.2.4 Αναζήτηση Αρχηγού

Στις 22 Σεπτεμβρίου 1819 τα μέλη της Αρχής της Εταιρείας υπέγραψαν κοινή συμφωνία με την οποία καθοριζόταν η μελλοντική πορεία και τα καθήκοντα της ηγετικής ομάδας, καθώς ήταν πλέον εμφανής η ανάγκη για την ύπαρξη μιας κεντρικής διοίκησης που θα εκπονούσε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα δράσης, ιδίως μετά το θάνατο του Σκουφά. Στην τελευταία παράγραφο του συμφωνητικού αυτού παρεχόταν η εξουσιοδότηση στον Εμμανουήλ Ξάνθο να φανερώσει την «Αρχή» στον Ιωάννη Καποδίστρια και να του προτείνει την ανάληψη της αρχηγίας της Εταιρείας. Παρά την εγκάρδια υποδοχή την οποία επιφύλαξε ο Καποδίστριας στον Ξάνθο, αρνήθηκε την ανάληψη της ηγεσίας της Εταιρείας.

Μετά την άρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια, ο Ξάνθος αυτοβούλως επισκέφθηκε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, γόνο της μεγάλης φαναριώτικης οικογένειας, και του πρότεινε να γίνει αρχηγός της Εταιρείας. Ο Υψηλάντης δέχθηκε χωρίς δισταγμό την αρχηγία και στις 12 Απριλίου 1820 συνυπέγραψε με τον Ιωάννη Μάνο και τον Ξάνθο έγγραφο με το οποίο οριζόταν Γενικός Επίτροπος της Αρχής. Με την υπογραφή του εγγράφου αυτού άνοιγε ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της Φιλικής Εταιρείας, η οποία υπό την ηγεσία του νέου αρχηγού της βάδιζε προς την τελική επιδίωξη του σκοπού της, που ήταν η έκρηξη εθνικής επανάστασης και η συγκρότηση εθνικού κράτους (Πρωτοψάλτης, 1964).

Η Φ.Ε. δημιούργησε ένα ταμείο (κάσα) όπου συγκεντρώθηκε ένα μεγάλο ποσό για την αντιμετώπιση των αναγκών σε όπλα και εφόδια της σχεδιαζόμενης επανάστασης. Με την ανάθεση της αρχηγίας το 1820, από τον Εμ. Ξάνθο στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, άρχισε η τελική και εντατική προετοιμασία της Ελληνικής επανάστασης. Η Φ.Ε. στρατολόγησε

αρκετούς αλλά ανεκπαιδευτους μαχητές, εφοδίασε με βεβαιωτικά διαβατήρια πολλούς φιλικούς για να μεταφέρουν τα μηνύματα του ξεσηκωμού, φιλοτίμησε τους πλούσιους Έλληνες εμπόρους της Μαύρης Θάλασσας να ενισχύσουν σημαντικά την Εθνική Κάσα, αν και ο ίδιος ο Υψηλάντης χαρακτήρισε σε επιστολή του προς τον Ξάνθο, ότι οι έμποροι αυτοί είναι τζιγγενέδες (τσιγκούνηδες) και ολίγοι είναι οι εκλεκτοί.

Ο Υψηλάντης απηύθυνε πολλές φλογερές προκηρύξεις προς όλα τα κέντρα του Ελληνισμού, ζητώντας τη συμμετοχή στον αγώνα. Ταυτόχρονα ίδρυσε τοπικές Εφορίες διαχείρισης των εισφορών και εξέδωσε γραμμάτια βεβαίωσης των εισπράξεων για να αποφευχθούν καταχρήσεις. Προσέγγισε τους άλλους Βαλκάνιους αρχηγούς και έλαβε σημαντικές υποσχέσεις συνεργασίας, Μιλ. Οβρένοβιτς, Βλαδιμηρέσκου, Σάββα κ.α. Δυστυχώς όμως όλες αυτές οι συνεργασίες δεν ευοδώθηκαν εξ αιτίας προσωπικών συμφερόντων και προδοσίας. Ο ιστορικός Κ. Σβολόπουλος σημειώνει τα λόγια ενός Οθωμανού αξιωματούχου της Σιλιστρίας, για τα παράλληλα κινήματα του Υψηλάντη και του Βλαδιμηρέσκου:

«Οι μεν με λόγον ελευθερίας εκινήθησαν, οι δε με λόγον αιτήσεως προνομίων»

Ο στρατός του Υψηλάντη έφθασε τους 7.000 άνδρες. Πολλοί Βούλγαροι συμμετείχαν αλλά και Σέρβοι και Βλάχοι. Ο Υψηλάντης γράφει πάλι στον Ξάνθο, «Ο ενθουσιασμός είναι μεγαλώτατος δεν ηξεύρω που να βάλω τους όσους έρχονται Βουλγάρους». Η τελική απόφαση για την κήρυξη της επανάστασης του Υψηλάντη, ελήφθη στο Ισμαήλιο στις 24 Οκτωβρίου του 1820. Αντί της καθόδου στην Πελοπόννησο, η επανάσταση ξεκίνησε από το Ιάσιο της Μολδοβλαχίας. Η ιστορία είναι γνωστή και η καταστροφή μεγάλη. Παρ' όλα αυτά ο σπόρος της Φ.Ε. βλάστησε και έδωσε το ιερό σύνθημα της Ελευθερίας. Η ιστορία δικαίωσε τις θυσίες και τον αγώνα.

Ο Υψηλάντης στις 24 Φεβρουαρίου του 1821 από το Ιάσιο απευθύνεται στους Αδελφούς της Εταιρείας των Φιλικών και λέει: «Άγετε λοιπόν, ω αδελφοί, συνδράματε και την τελευταίαν ταύτην φοράν έκαστος υπέρ την δύναμίν του, εις ωπλισμένους ανθρώπους, εις όπλα, χρήματα και ενδύματα εθνικά, αι δε μεταγενέστεραι γενεαί θέλουσιν ευλογεί τα ονόματά

σας και θέλουν σας κηρύττει ως τους πρωταίτιους της ευδαιμονίας των». Η προφητική αυτή προκήρυξη του Υψηλάντη θα επαληθευθεί πλήρως ιστορικά, η Φ.Ε. ήταν όχημα του ξεσηκωμού και οι πρώτοι αυτοί επαναστάτες έγιναν οι ήρωες που συμβολίζουν ακόμη και σήμερα την ελευθερία του Έθνους.

Ας έλθουμε όμως στις άλλες επαναστατικές εταιρείες που δρούσαν στις αρχές του 19ου αιώνα στον Ευρωπαϊκό χώρο. Και ξεκινάμε από τη γνωστή οργάνωση των Ιακωβίνων που σαν επαναστατική οργάνωση έδρασε πίσω αλλά και παράλληλα με την Γαλλική επανάσταση. Οι εμπνευστές της, Max. Robespierre , Saint Just κ.α ήταν εξτρεμιστικά στοιχεία που έφτασαν σε ακρότητες και σε τρομοκρατικές πράξεις. Φανατικοί έσπειραν τον τρόμο και τον θάνατο πολλών πατριωτών με καρατόμηση, στο όνομα μιας Δημοκρατικής παράνοιας. Οι Ιακωβίνοι ίδρυσαν επίσης σε πολλές χώρες Λέσχες ή άλλες πατριωτικές επαναστατικές οργανώσεις (www.pronews.gr).

2.3 Εταιρεία στην Επανάσταση

Τον Φεβρουάριο του 1821 ο Αλέξανδρος Υψηλάντης κήρυξε την Επανάσταση στη Μολδαβία με την περίφημη προκήρυξή του «Μάχου υπέρ Πίστewς και Πατρίδος». Οι προκηρύξεις της Φιλικής Εταιρείας, που συντάχθηκαν από λογίους του υψηλάντικου περιβάλλοντος, συνεισέφεραν σημαντικά στην αποκρυστάλλωση της ελληνικής εθνικής ιδεολογίας, καθώς σε αυτές γίνεται συνεχής αναφορά σε όρους και έννοιες που αποτέλεσαν στοιχεία συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας. Χρονικά η επανάσταση συνέπεσε με το κίνημα του Βλάχου οπλαρχηγού Θεόδωρου Βλαδιμηρέσκου, το οποίο είχε ξεσπάσει την ίδια εποχή στη Βλαχία.

Ο Υψηλάντης συνεργάσθηκε με τον Βλαδιμηρέσκου, στην πορεία όμως, και ενώ η επανάσταση έπαιρνε δραματική τροπή, ο Βλαδιμηρέσκου κατηγορήθηκε από τους Έλληνες ότι είχε αρχίσει τις συνεννοήσεις με τους Οθωμανούς και εκτελέστηκε από τους ανθρώπους του Υψηλάντη. Μετά την αποτυχία της επανάστασης στη Μολδοβλαχία η Φιλική Εταιρεία δυσφημήθηκε και το έργο της σε μεγάλο βαθμό απαξιώθηκε. Ο

παραγκωνισμός του ηγετικού κύκλου της Φιλικής Εταιρείας από τους μηχανισμούς εξουσίας που συγκροτήθηκαν μετά την κήρυξη της Επανάστασης εντάσσεται στο πεδίο της έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ των στρατιωτικών -Πελοποννήσιων προκρίτων και πολιτικών-Υδραίων, η οποία οδήγησε στην εμφύλια σύγκρουση του 1824.

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέθανε μόνος και λησμονημένος σχεδόν απ' όλους, λίγες ημέρες μετά την αποφυλάκισή του, ύστερα από χρόνια κράτηση στις φυλακές του Μούνκατς και του Τερέζιενστατ.

Ο Ιωάννης Φιλήμων, έλληνας ιστορικός συγγραφέας του 19ου αιώνα και εκδότης της εφημερίδας Αιών, στο σύγγραμμά του, Δοκίμιο Περί της Φιλικής Εταιρείας, κάνει αναδρομή στην ιστορία της παρελθούσας κοινωνίας (Άλλωστε, «η ιστορία της κοινωνίας είναι ιστορία, έχει δηλαδή ως διάστασή της έναν πραγματικά χρονολογημένο χρόνο. Δεν μας ενδιαφέρουν μόνον οι δομές και οι μηχανισμοί διατήρησης και αλλαγής τους, ή οι γενικές δυνατότητες και οι μορφές των μετασχηματισμών τους, αλλά και το τι συνέβη στην πραγματικότητα» (Hobsbawm, 1998, σελ. 103). Κι αυτό είναι λογικό, καθώς δεν μπορεί να νοηθεί ιστορία χωρίς την κοινωνία που την διαδραματίζει. Άλλωστε, «τα κοινωνικά γεγονότα είναι *ipso facto* και ιστορικά με την έννοια ότι εμφανίζουν ιστορικό χαρακτήρα, διότι προφανώς θεωρείται (όπως λ.χ. από τον C. Wright Mills και τον Π. Κανελλόπουλο) ότι η ανθρώπινη διάνοηση και δράση δεν νοούνται έξω από την ιστορία, αλλά αποτελούν προϊόντα της ιστορίας» (Λαμπίρη-Δημάκη, 1989, σελ.30.) Τα πρώτα χρόνια μετά την Επανάσταση έχει δημιουργηθεί μία νέα κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, που απαιτεί τη δικαίωση του Αγώνα και των συμμετεχόντων σε αυτόν, στη βάση στήριξης του νέου εθνικού Κράτους. Η δικαίωση των ενεργών πολεμιστών δεν μπορεί να στηριχτεί παρά μόνο στις πληροφορίες, στις μαρτυρίες και στις αυτοβιογραφίες, όλων, όσοι πρωταγωνίστησαν στον Αγώνα, αφού η ύπαρξη επισήμων εγγράφων είναι σχεδόν ανύπαρκτη ή ακόμα και επισφαλής. Σε αυτό το κενό της ιστοριογραφίας, έρχεται να ανταποκριθεί ο Φιλήμων, με όσα τεκμήρια και μαρτυρίες μπόρεσε να συγκεντρώσει, στην εξιστόρηση της πρόσφατης ιστορίας, στην οποία ο ίδιος μετείχε. «Οι ιστορίες των σύγχρονων γεγονότων και οι βιογραφίες προσωπικοτήτων

της εποχής ανταποκρίνονται στο αίτημα των ανθρώπων να παρακολουθήσουν τα γεγονότα που επηρέαζαν τη ζωή τους και τα πρόσωπα που εξέφραζαν τις προσδοκίες τους. Τα κείμενα της σύγχρονης εξιστόρησης είναι και μαρτυρίες της ιδεολογικής τοποθέτησης των συγγραφέων, που μετέχουν στην ιστορική πράξη». (Σκλαβενίτης στο Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 2004, σελ.171.)

Το Δοκίμιο Περί της Φιλικής Εταιρείας (Το Δοκίμιο εκδόθηκε το 1834, όμως σε Επιστολή του Κ. Δραγώνα προς τον Ι. Φιλήμονα (έγγραφο αριθμ.6995 στο Αρχείο Φιλήμονα) υπάρχει αναφορά στο υπό έκδοση έργο: «ελπίζω ότι εξακολουθείς το έργο σου δηλαδή το να γράφεις την πολυθρύλιτον Ιστορίαν της δυστυχούς Ελλάδος». Η Επιστολή γράφτηκε στη Ζάκυνθο 6/18 Ιουλίου 1832 και απευθύνεται «προς τον Ευγενέστατον Κύριον Ιωάννην Φιλήμονα, εις Καρύταινα»), αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, τις επονομαζόμενες Εποχές, οι οποίες με τη σειρά τους δομούνται από επιμέρους κεφάλαια.

Η Πρώτη Εποχή αποδίδει μια συνοπτική άποψη της ηθικής και πολιτικής κατάστασης των Ελλήνων από τα τελευταία χρόνια της Ανατολικής Αυτοκρατορίας μέχρι τις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα, προσπαθώντας να θέσει και να προσπαθήσει να επιλύσει «το πρόβλημα της ιστορικής αιτιότητας, που είναι το πρόβλημα του καθορισμού του ρόλου των παραγόντων που προηγήθηκαν από την εκδήλωση ενός γεγονότος» (Αρον, 1991, σελ.288.), εδώ της Επανάστασης. Αποτελείται από τρία κεφάλαια. Στο Α΄ κεφάλαιο γίνεται εξιστόρηση γεγονότων στην υπόδουλη Ελλάδα, αναφέρονται οι οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές και τονίζονται δραματικές πτυχές της τυραννίας, όπως το παιδομάζωμα και οι φόροι. Στο Β΄ κεφάλαιο αναφέρονται τα ισχύοντα κοινωνικά συστήματα (προεστοί, δημογέροντες, ιερατείο, κλέφτες), η ανάπτυξη της ναυτιλίας και του εμπορίου, οι συντεχνίες, η άνοδος των Φαναριωτών, η εξουσία του Μοχάμετ Β΄ και οι Έλληνες. Στο Γ΄ κεφάλαιο, μετά την πρόοδο στο εμπόριο, αναφέρεται στην πρόοδο στην Παιδεία, στη διάσωση των Γραμμάτων, τη θρησκεία και τη γλώσσα. Είναι προφανές πως η ανωτέρω περίοδος χαρακτηρίζεται από έντονη κινητικότητα σε όλους τους ζωτικούς τομείς της κοινωνίας και της οικονομίας, δημιουργώντας νέους παράγοντες, που θέτουν σε

αμφισβήτηση το ισχύον τυραννικό καθεστώς. Η Δεύτερα Εποχή αναφέρεται στα γεγονότα από το 1769 μέχρι και τις αρχές της Φιλικής Εταιρείας. Αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια, εκ των οποίων τα δύο πρώτα αφορούν: στη γενικότερη πολιτική κατάσταση που επικρατεί στις σχέσεις Ελλάδας- Ρωσίας, στη συνεχή αντιπαράθεση με τους τυράννους, η οποία πρέπει να φθάσει σε ένα τέλος, στην κατάσταση του Οθωμανικού Βασιλείου και σε κάποιες τελικές παρατηρήσεις για την κατάσταση στην Ελλάδα. Στο Γ' κεφάλαιο εστιάζει στους Έλληνες της διασποράς, οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να σκέφτονται και να πράττουν ελεύθερα, καθώς διαβιώνουν σε ένα κλίμα ανερχόμενης αστικής δημοσιότητας, με ελεύθερη πρόσβαση στην Παιδεία και τη μόρφωση, με ελεύθερη και δημιουργική σκέψη. Από το 1813 οι Έλληνες στη Βιέννη κινητοποιούνται πνευματικά. Ο Καποδίστριας, με τη θέση του για την Παιδεία, υποστηρίζει πως «πρέπει πρώτον να μορφώσωμεν Έλληνας και έπειτα να κάμωμεν Έλληνας» (ΔΦΕ,σελ.128) και αντιτίθεται σε δραστικές λύσεις. Δημιουργείται η Φιλόμουσος Εταιρεία των Αθηνών και της Βιέννης, οι οποίες αποτελούν τα βασικά σημεία αναφοράς του ιστορικού, καθώς δημιούργησαν τη στερεή πνευματική βάση, το εναρκτήριο λάκτισμα για οι απαρχές της Φιλικής Εταιρείας, καθώς τη Φιλόμουσο «ακολουθεί εκείνη των Φιλικών» (ΔΦΕ, σελ.131). Πιο συγκεκριμένα, αναφέρει πως «κατά τα τέλη του 1813 διεχύθη εις την Οδησσόν η φήμη της δια του Καποδίστρια ενισχυθείσης Φιλομούσου Εταιρείας εις την Βιέννην». (ΔΦΕ,σελ.131-2). Έτσι, γαλουχήθηκαν «οι αδύνατοι, αλλά φιλοπάτριδες, άξιοι Έλληνες κατώρθωσαν τον Πόλεμο της Ελλάδος» (ΔΦΕ, σελ. 141). Για τους θεμελιωτές της Εταιρείας αναφέρει πως «νέοι Έλληνες, καταφυγόντες εις την Οδησσόν, ως εις άσυλον, μακράν της δυναστευομένης πατρίδος των, συνέρχονται και συνομιλούν. Το συνδέον της καρδιάς των ελατήριον ήτο μοναδικώς το φρόνημα του πατριωτισμού». Ο Νικόλαος Σκουφάς, ο Αθανάσιος Τσακάλωφ και ο Παναγιώτης Α. Αναγνωστόπουλος συζητούσαν νύχτες ολόκληρες, κυρίως ο Σκουφάς και ο Αναγνωστόπουλος, επαναλαμβάνοντας «τας απεραντολογίας των», οι οποίες «βάσιν είχαν αύται τον σχηματισμόν ενός μυστηριώδους δεσμού και την πλήριν προδιάθεσιν ενός Πολέμου, δυνάμει του οποίου να κατορθώσωσιν οι Έλληνες μόνοι, ό,τι ήλπισαν εις μάτην προ πολλού

απ' άλλους» (ΔΦΕ, σελ.132). Αυτός ήταν ο διακαής πόθος και σκοπός τους. Και «η τοιαύτη κατάσταση των πραγμάτων διήρκεσεν ως τα μέσα του 1814. Γίνονται τότε αι επαναλήψεις περί ενός Εταιρικού Δεσμού. Ο Σκουφάς παρουσιάζει και πάλιν τους πρότερους στοχασμούς του, πλέον συνηρμοσμένους...από τούτους εσχεδιάσθησαν βάσεις τινές του Συστήματος: δηλονότι ο Βαθμός των Βλάμιδων, εκείνος των Συστημένων, και ικανόν μέρος του Μεγάλου Όρκου και της Διδασκαλίας..εις δε την Οδησόν ευσυστήθη η Πολιτική Εταιρία της Ελλάδος. Πρώτος δε, ός τις συνέλαβε την ιδέαν της Επαναστάσεως είναι ο Ν. Σκουφάς, αποσπώντας από τας ιδιαιτέρας των αποφάσεις πρώτον τον Τσακάλωφ και δεύτερον τον Αναγνωστόπουλον..έδωσαν εις την επιχείρησιν των τον τίτλον «ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΩΝ ΦΙΛΙΚΩΝ» βάσιν έχουσα την κοινήν ειλικρίνειαν και 46 ομόνοιαν...και την δι' αυτής κατορθούμενην ελευθερία κατά το πραγματικό της τέλος» (ΔΦΕ, σελ. 132-4). Για τη χρονολογία ίδρυσης παρατηρεί πως το 1814 «συμπίπτει με το Τουρκικόν ήτοι με το Από της Φυγής του Μωάμεθ Έτος 1229. Εις δε το 1255 θέλει φύγει και η Ελλάς από τας χείρας των ζώντων οπαδών των Τούρκων» (ΔΦΕ, υποσημ. α', σελ. 134). Θέλησε να απομακρύνει κάθε υπόνοια συνωμοσίας ή ταύτισης της Εταιρείας με τις συνωμοτικές ευρωπαϊκές εταιρείες και οργανώσεις. Τα μέλη της κατάγονταν από μεσαία κοινωνικά στρώματα: «η Φιλική Εταιρεία πηγάζουσα, ως είδομεν, από την μέσην τάξιν των Ελλήνων». Τα κίνητρά της και η ιδεολογική βάση ήταν διαφορετική από «εκείνη των Ανθρακένων», καθώς το έργο της δεν ήταν «έργον ετεροκίνητον», αλλά «της Οθωμανικής τυραννίας αναπόφευκτον αποτέλεσμα»(ΔΦΕ,σελ.135). Συνεχίζει, «τη Φιλικήν Εταιρίαν ηθέλησαν να χαρακτηρίσουν τίνες ως συνωμοσίαν ολίγων. Δεν υψώνομεν φωνήν υπερασπιζόμενοι μέρη, αλλά την αλήθειαν». Το έργο της Επανάστασης ήταν δύσκολο, με αντιξοότητες και πολλές ενέργειες, που έπρεπε να γίνουν προσεκτικά και «να φροντίσουςιν ολίγοι». Το κλίμα στην Ευρώπη ήταν απαγορευτικό για επαναστάσεις, καθώς «είναι κοιναί αι προσωπικά προλήψεις κατά των Επαναστάσεων. Ήταν άρα άφευκτη συνέπεια η μυστηριότης, καθώς και η τέχνη της υποκρισίας». Άλλωστε, «οι Φιλικοί δεν έκαμαν παύσιν των εργασιών των, άμα ήρχισε το στάδιον του 1821, αν δεν είχαν τα αυτά αισθήματα με το έθνος». Επίσης, αντικρούει τις κατηγορίες κάποιων, που «πάλι είπον

τυχοδιώκτας τας θεμελιωτάς αυτής», καθώς αυτοί θυσίασαν την ησυχία τους κι έθεσαν σε κίνδυνο τη ζωή τους. Ο Φιλήμων πιστεύει πως «αι τοιαύται δυσφημίας εκορυφώθησαν μάλιστα μετά τον Πόλεμον, ή την δυστυχήν αποτυχίαν του Αλέξανδρου Υψηλάντου», αντί «να θριαμβεύση και μετά τον Πόλεμον μέχρι της συστάσεως Εθνοδιοικήσεως». Αντίθετα, «εσυμβούλευσαν τίνες την παντελή περί της Εταιρίας και της Αρχής αποσιώπησιν, ως επιζημίων και των δύο δια τας συγχρόνους συμπτώσεις των εν μέρει Ευρωπαϊκών Επαναστάσεων. Αλλ'οι συνιστώντες αυτάς δεν ανήκουν εις καμμίαν ξένην συμμετοχήν. Ήσαν Έλληνες...Επιτροπή αυτεπάγγελτος όλου του Έθνους, συνισταμένη από τους πρώτους Σχεδιαστές και Μετόχους» (ΔΦΕ, σελ. 136-141).

Συμπερασματικά, ο ιστορικός μέσα στις σελίδες του κεφαλαίου Γ' ανέπτυξε την πνευματική βάση, την αιτία και τα κίνητρα της ίδρυσης, τα ιδρυτικά μέλη και την καταγωγή τους, τη χρονολογία και την τοποθεσία, την τιτλοδοσία, την αναγκαιότητα της μυστικότητας και την αποτίμηση του έργου των μελών της Φιλικής Εταιρείας. Το Δ' κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη σύσταση και οργάνωση της Φιλικής Εταιρείας, καταθέτοντας όσες πληροφορίες και στοιχεία είχε για τον Οργανισμό ή Διδασκαλία της Εταιρείας των Φιλικών, το Αλφάβητο, τις Κατηγορίες των κατηχουμένων, τους Όρκους, τα τελετουργικά, τα Εφοδιαστικά και τις Αφιερώσεις. Τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα τεκμήρια καταγράφονται αναλυτικά, με λεπτομέρειες, αλλά χωρίς ημερομηνίες. Αν και έχει, ήδη, αποκλείσει την ιδεολογική σχέση της Φιλικής Εταιρείας με τις συνωμοτικές οργανώσεις της Ευρώπης, εντούτοις, δέχεται το δανεισμό από αυτές πολλών στοιχείων, που χρησιμοποιήθηκαν για την οργάνωσή της. Έτσι, αναφερόμενος στη δημιουργία του Οργανισμού της Φιλικής, γράφει πως «οι αυτουργοί εδανείσθησαν Κανόνας πολλούς από την Εταιρίαν των Μασσόνων», για τον Οργανισμό που «ετελειοποιήθη υστερόχρονος ούτος (1817) εις την Κωνσταντινούπολιν.. Η ύλη του δίδει την αφορμήν πολλών παρατηρήσεων. Μίαν απ'αυτάς θεωρούμεν και τον προσδιορισμόν της ασχέτου διαγωγής των Φιλικών μ' άλλας της ίδιας, ή διαφόρου φύσεως Εταιρίας» (ΔΦΕ, σελ. 142), καθώς δε γινόταν δεκτός ως Φιλικός μέτοχος άλλης Εταιρείας και το αντίστροφο. Η Τρίτη Εποχή αναφέρεται στη δράση

της Εταιρείας μέχρι την αναγόρευση του Αλ. Υψηλάντη και αποτελείται από έξι κεφάλαια. Στο Α΄ Κεφάλαιο γίνεται αναφορά στην περίοδο από την ίδρυση μέχρι τη σκέψη των ιδρυτών για μεταφορά της έδρας της Εταιρείας. Οι «Δημιουργοί της Εταιρείας» (ΔΦΕ, σελ.178) δεν ξεκίνησαν αμέσως τις εργασίες, λόγω της μετάβασης του Σκουφά στη Μόσχα για οικονομικές του υποθέσεις. Απόπειρες κατήχησης από το Σκουφά στη Μόσχα ξεκίνησαν από το φθινόπωρο του 1815, όμως, απέβησαν άκαρπες λόγω της κακής του φήμης ως «αγύρτης» (ΔΦΕ, υποσημ. β΄, σελ.179). Έτσι, αφού «αι δοκιμαί του απέτυχον» (ΔΦΕ,σελ.178), επέστρεψε στην Οδησό αρχές του 1816, όπου «παρηγορείται από τον Αναγνωστόπουλο εις τας δυσारेσκείας του».

Τότε, «ορκισθέντες τον ακόλουθον Όρκον» (ΔΦΕ,σελ.180-1) των ιδρυτών υπέρ Πατρίδος, δήλωσαν την πρόθεσή τους πως «δεν κινούμεθα από κανέν άλλο αίσθημα, ειμή από το προς την ελευθερίαν της ταλαιπώρου Πατρίδος μας» (ΔΦΕ, σελ.180). Εκεί, αποφάσισαν «να δέχωνται προσηλύτους» (ΔΦΕ, σελ.181), ενώ, ταυτόχρονα, αναμένεται η άφιξη του Ανθιμου Γαζή και του Τσακάλωφ. Κατηχείται ο Αθ. Σέκερης από τον Αναγνωστόπουλο και εμφανίζεται ο Νικόλαος Γαλάτης, που κατηχείται από τον Σκουφά. Ο Γαλάτης ξεκινά δυναμικά τις κατηχήσεις του Μαυροκορδάτου (Φυραρής) και πολλών Μεγαλεμπόρων, ενεργώντας με ενθουσιασμό και θράσος. Ακολουθεί η άφιξη των τριών στρατιωτικών (Αναγνωσταράς, Ηλ. Χρυσοσπάθης και Παν. Δημητρόπουλος) στην Οδησό, οι οποίοι μυσούνται στην Εταιρεία. Ακολουθούν μύσεις σημαντικών Ελλήνων στο Ισμαήλι από τον Αναγνωστόπουλο, όπως ο Παπαδόπουλος, ο Βατικιώτης και πολλοί μεγαλέμποροι. Ο Α. Γαζής, ερχόμενος από Βιέννη, κατηχείται από το Σκουφά, αλλά αρνείται τη μύηση, λέγοντας «δεν είμαι σύμφωνος, μολονότι δεν είμαι και εναντίος»(ΔΦΕ,σελ.186). Έτσι, «αι προηγηθείσαι αποτυχίαι του Σκουφά εις την Μόσχαν, τα μετέπειτα δεινά συμβάντα του Γαλάτη, η αποποίηση του Γαζή και άλλα, διαχύνουν αηδίαν αρκετήν εις το πνεύμα των μνημονευθέντων Πρωτενεργών της Εταιρείας» (ΔΦΕ,σελ.187), προκαλούν σκέψεις στους ιδρυτές για μεταφορά της έδρας στην Κωνσταντινούπολη, η οποία «μέλλει να κατασταθή το Αμφικτυονικόν Συνέδριον της Ελληνικής

Εταιρίας και το ενθουσιώδες όργανον μεγάλων πραγμάτων» (ΔΦΕ,σελ.188). Στο Β΄ κεφάλαιο, «ο Σκουφάς και ο Αναγνωστόπουλος αναχωρούν αιφνιδίως εκ της Οδησού, και φαίνονται μετά παρέλευσιν τινος καιρού εις την Κωνσταντινούπολιν κατά τα τέλη Μαρτίου 1817» (ΔΦΕ,σελ.190), καλώντας εντός ενός μηνός τον Τσακάλωφ. Ο Αναγνωστόπουλος κατηχεί τον Παναγιώτη Σέκερη και ο Σκουφάς τον Ξάνθο. Ο Σέκερης κατηχεί τον Σπ. Μαύρο, τον Κουμπάρη και «άλλους Μεγαλεμπόρους και διαφόρους πλοιάρχους των νήσων του Αιγαίου και του Ιονίου» (ΔΦΕ,σελ.191), ενώ κατηχείται και ο Ασημάκης Κροκίδας από τον Αναγνωστόπουλο. «Τοιουτοτρόπως ήρχισεν εις την Κωνσταντινούπολιν η διάδοσις της Εταιρίας με τόσην φρόνησιν και μυστηριότητα» (ΔΦΕ,σελ.192). Ο Ξάνθος, ύστερα από διαρκείς πιέσεις προς το Σκουφά, μαθαίνει για «την μεταξύ των Συναγωνιστών του γραπτήν συνθήκην»(ΔΦΕ,σελ.193) και, πλέον, 50 αναλαμβάνει «θέσιν ενεργητικήν εις τα πράγματα της Εταιρίας» (ΔΦΕ,σελ.193), από τα τέλη Μαΐου 1817 (ΔΦΕ,υποσημ.γ΄,σελ.193), προκαλώντας ανησυχία στο Σέκερη. Παράλληλα, κυριαρχεί μια δυσπιστία για τον Ξάνθο, η οποία θα ενισχύσει τη λύπη του Σκουφά, που θεωρούσε μέγα σφάλμα του την κατήχηση Ξάνθου (ΔΦΕ, υποσ. β΄, σελ. 195), όπως και αυτή του Ν. Γαλάτη (ΔΦΕ, υποσ. α΄, σελ.184). Ο Σκουφάς πεθαίνει τέλη Ιουλίου 1819. «Μετά το συμβάν τούτο, ηνωμένοι οι τρεις: Αναγνωστόπουλος, Τσακάλωφ και Ξάνθος εφρόντισαν την τελειοποίησιν της Διδασκαλίας και τον σχηματισμόν της Σφραγίδος της Αρχής» (ΔΦΕ,σελ. 197). Στην Αρχή εντάσσεται και ο Σέκερης. Οι τρεις πολεμικοί αρχηγοί εφοδιάζονται με χρήματα και «επεφορτίσθηκαν ούτοι να τρέξωσι παντού με πολλήν ταχύτητα και προσοχήν και να διαδώσωσιν το Μυστήριον εις τους Καπετανέους της ξηράς και της θαλάσσης»(ΔΦΕ,σελ.199). Αρχίζει μια περίοδος με συνεχείς κατηχήσεις και με μετακινήσεις των αποστόλων, όπως του Λουριώτη στην Ιταλία, αποστολές των ΑναγνωσταράΧρυσοσπάθη-Φαρμάκη κ.ά. Η διάδοση της Εταιρείας γίνεται με έντονο ενθουσιασμό, αλλά και με μια διάχυτη μυστικότητα γύρω από την Αρχή της. Έτσι, στην Πελοπόννησο, «εις τους περισσοτέρους γνωρίζετο το όνομα της παρηλλαγμένον «Αδελφική Εταιρία», ενώ οι «Κατηχηταί...εβεβαίωνον, ότι μια ανώτατη Αρχή θέλει υπερασπισθή τα

δίκαια του Έθνους» (ΔΦΕ, σελ. 206). Οι κατηχήσεις που γίνονται στην ευρύτερη περιοχή των Ιωαννίνων ξεκινούν από το 1818 και φθάνουν έως «περί τα τέλη του 1819» (ΔΦΕ, σελ.208). Οι κατηχήσεις γίνονται σε στεριά και σε θάλασσα και οι Απόστολοι της Εταιρείας φθάνουν μέχρι την Αλεξάνδρεια, τη Συρία και την Κύπρο. Η εξιστόρηση συνεχίζει από τα τέλη του 1819 και μέχρι την προετοιμασία του πολέμου το 1821. Στο Γ' κεφάλαιο περιγράφεται ο αυξημένος ενθουσιασμός και η κινητοποίηση των Ελλήνων, καθώς με «χαρά εις την καρδίαν ..πολλοί ..έτρεχον Απόστολοι παντού και με κίνδυνον της ζωής των» (ΔΦΕ, σελ.212) για την ελευθερία. Η Νεολαία αρχίζει ηρωικές παραστάσεις στην Οδησσό, το Ιάσιο, την Κέρκυρα και άλλες πόλεις. Παράλληλα, «διεγείρεται η ευγενής άμιλλα του πολλαπλασιασμού των Εφημερίδων» (ΔΦΕ, σελ.213). Έτσι, εκδίδεται από τον Α. Γαζή στη Βιέννη ο «Λόγιος Ερμής» (1811-21), και ακολουθούν «μετά τα 1815.. η Καλλιόπη (1818) του 51 Αθανασίου Σταγειρίτου, ο Φιλολογικός Τηλέγραφος του Ιατρού Αλεξανδρίδου, η Μέλισσα του Ιππέως Κόνδου (Κερκυραίου), η Αθηνά (δια της συστηθείσης εις Παρισίους Εταιρίας, 1818), η Ίρις, ή τα νυν Ελληνικά, εκδομένη (1819) εις Λονδίνον..και πολλάί άλλαι Περιοδικαί Πραγματεΐαι» (ΔΦΕ, σελ.215). Παράλληλα, γράφονται και διαδίδονται ηρωικά άσματα, ενώ το βλέμμα είναι στραμμένο στις προφητείες και παντός είδους μαντείες. Στο Δ' κεφάλαιο περιγράφονται τα γεγονότα από το 1817-1819. Τα αποτελέσματα των ενεργειών των Καπετανέων, για το διάστημα από Μάρτιο του 1817 μέχρι τον Αύγουστο του 1818, στάλθηκαν εγγράφως με τον Π. Δημητρόπουλο, τον Αύγουστο του 1818. Μετά, «οι Αρχηγοί, προεχώρησαν εντεύθεν εις ενεργείας πλέον σοβαράς και δραστηρίους, οδηγούμενοι από τας προόδους των επιχειρήσεων των.. δεν έβλεπον άλλην δυσκολίαν παρ'εκείνην της επιτυχίας του Αρχηγού της Επανάστασεως» (ΔΦΕ, σελ.220). Έντονος είναι ο προβληματισμός των ιδρυτών για την ανάθεση της Αρχηγίας. «Εις τας πολυειδείς έρευνας των περί του αξίου Οδηγού της Επανάστασεως προσηλώθησαν αμεταθέτως προς το υποκείμενον του Καποδίστρια» (ΔΦΕ, σελ.221). Όμως, πριν την προσέγγισή του, κατέγραψαν τέσσερις ενέργειες-προϋποθέσεις, καταλήγοντας σε «μεταξύ των έγγραφον Συνθήκην, την οποίαν υπέγραψαν ο Αναγνωστόπουλος, Τσακάλωφ και Ξάνθος, λαβόντες ο

καθείς εν ίσον» (ΔΦΕ, σελ.223). Αρχικά, ο Ξάνθος επισκέπτεται στο Πήλιο τον Ά. Γαζή (23/10/1818). Αργότερα, ετοιμάζονται Εφοδιαστικά έγγραφα προς Καποδίστρια και Νέγρη, καθώς ανέλαβαν να τους συναντήσουν ο Ξάνθος και ο Αναγνωστόπουλος αντίστοιχα, «όλοι συστημένοι παρά της Αρχής»(ΔΦΕ,σελ.225). Παράλληλα, ο Γαλάτης φθάνει στην Κωνσταντινούπολη «χωρίς να δείξη ουδέ την ελάχιστην μεταβολήν εις την μέχρι τούδε διαγωγή του...θρασύς εις την γλώσσαν..άπληστος από χρήματα..ετόλμησε να επαπειλή και προδοσίαν»(ΔΦΕ,σελ.227). Αυτή η κακή διαγωγή του, οδηγεί στο «τέλος του διαβόητου Γαλάτου κατά τον Νοέμβριον του 1819» (ΔΦΕ,σελ.230), προκειμένου «να εξασφαλίσωσιν την Εταιρίαν από τους κινδύνους, όσους προέβαλλεν η διαγωγή του Γαλάτου» (ΔΦΕ,σελ.222).

Στο Ε΄ κεφάλαιο αναφέρεται στη δράση της Εταιρείας μετά το θάνατο του Γαλάτη, ξεκινώντας από την επίσκεψη των Αναγνωστόπουλου και Ξάνθου στο Γαλάτσι το Δεκέμβριο του 1819. Ο Δικαίος πηγαίνει στη Μολδοβλαχία. Η ανησυχία του Αναγνωστόπουλου για τα τεκταινόμενα, οδηγεί στη σύσταση της πρώτης Εφορίας στο Γαλάτσι. Ο Φιλήμων καταγράφει τις υποχρεώσεις των Εφόρων, οι οποίες «εκανονίζοντο δι'ένός εγγράφου, υπογεγραμμένου παρά του Αναγνωστόπουλου με εν Ελληνικόν Όνομα και εν Σημείον»(ΔΦΕ,σελ.236). Συστήνονται οι Εφορίες Ιασίου και Βουκουρεστίου. Η τελευταία «κατέστη η κεντρικωτέρα διευθύνουσα με προσεκτικόν τρόπον και τας εταιρικές υποθέσεις του Ιασίου»(ΔΦΕ,σελ.247).

Στο ΣΤ΄ κεφάλαιο περιγράφεται η περίοδος μέχρι την αποδοχή της Αρχηγίας από τον Αλ. Υψηλάντη. Ο Ξάνθος έχει σιωπήσει από το Δεκέμβριο του 1818 μέχρι το Σεπτέμβριο του 1819. Ο Αναγνωστόπουλος τον αναζητά, πηγαίνοντας διαδοχικά στο Γαλάτσι (9/1819) και στο Ρένι (11/1819).

Τελικά, ο Ξάνθος στέλνει γράμμα από τη Μόσχα και πηγαίνει τον Ιανουάριο του 1820 στην Πετρούπολη, να συναντήσει τον Καποδίστρια. Παράλληλα, η συνωμοσία των Δικαίου-Ολυμπίου-Φαρμάκη «ανεκαλύφθη και οικονομήθη» (ΔΦΕ,σελ.250), καθώς «ο Δικαίος συναισθάνεται το μέγα βάρος του εγκλήματος, της οποίας διωργάνισε Συνωμοσίας. Μεταμελείται»

(ΔΦΕ,σελ.251) και μυείται στην Εταιρεία από τον Αναγνωστόπουλο στα τέλη του Ιουλίου 1819. Ο Ξάνθος ξεκινά για την Πετρούπολη τον Ιανουάριο του 1820. Ακολουθεί η άρνηση του Καποδίστρια για την αρχηγία και «εν τω μέσω της μεγαλυτέρας αμηχανίας», ο Ξάνθος «παρουσιάζεται προς τούτω (εννοεί τον Αλ. Υψηλάντη), ο οποίος «δέχεται ευχαρίστως την περί της Αρχηγίας πρότασιν, υπογράφει την μνημονευθείσαν Συνθήκην, αφιερούται όλως εις την υπόθεσιν της Πατρίδος του και αναγνωρίζεται (15 Ιουνίου 1820), ΓΕΝΙΚΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ» (ΔΦΕ,σελ. 254).

Η Τετάρτη Εποχή αναφέρεται σε γεγονότα και πράξεις του Υψηλάντη μέχρι την έναρξη του Πολέμου στη Δακία και την Ελλάδα. Αποτελείται από εννέα κεφάλαια, των οποίων καταγράφονται επιγραμματικά τα πιο βασικά γεγονότα, καθώς, πλέον, έχουμε ξεφύγει από τη δράση των μελών στο στενό πυρήνα της Φιλικής Εταιρείας και κινούμαστε στο πεδίο δράσης του Αλ. Υψηλάντη, του αρχηγού της, ο οποίος επωμίστηκε το ρόλο του ενορχηστρωτή της πολυπόθητης ελληνικής επανάστασης. 53 Στο Α' κεφάλαιο περιγράφεται η έντονη κινητικότητα των μελών της Εταιρείας. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται η κακή διαγωγή του Νέγρη, η επαφή του με το Δικαίο στην Πόλη και η επακόλουθη φυγή του Αναγνωστόπουλου στην Ιταλία. Γίνεται περιγραφή του χαρακτήρα και των ενεργειών του Μητροπολίτη Ιγνατίου. Περιγράφονται, επίσης, οι κακόβουλες ενέργειες του Καμαρηνού, οι οποίες οδηγούν στη δολοφονία του (10/1820).

Στο Β' κεφάλαιο αναπτύσσεται ο χαρακτήρας και η διαγωγή του Αλ. Υψηλάντη, που προκαλούν δυσaréσκεια και ποικίλες σκέψεις για τη μελλοντική έκβαση του Αγώνα. Περιγράφονται οι συνωμοτικές κινήσεις στη Μολδοβλαχία και οι συκοφαντικές φήμες, που προκαλούν διαταραχή στη σχέση του με τον Αναγνωστόπουλο. Στο Γ' κεφάλαιο αναφέρονται οι αποστολές του Δικαίου σε Κωνσταντινούπολη και Πελοπόννησο, οι αποστολές του Περραιβού, του Ύπατρου, του Θέμελη κ.ά. και παρατίθενται οι Προκηρύξεις του Υψηλάντη (7 και 8/10/1820). Στο Δ' κεφάλαιο περιγράφεται ο σχεδιασμός της δράσης του Αλ. Υψηλάντη αρχικά για την Ελλάδα (το από 8/10/1820 έγγραφο προς Γ. Πάνου το επιβεβαιώνει), αλλά τροποποιείται, τελικά, για τη Μολδοβλαχία.

Ακολουθούν οι αποστολές σε Σερβία και Ιάσιο, και η έξοδος του Υψηλάντη με την τελευταία μυστική Προκήρυξή του από το Ιάσιο στους Φιλικούς (24/2/1821). Στο Ε' κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη σύσταση της Εφορίας της Πόλης, στις δολοπλοκίες και προδοσίες ανάμεσα στους Έλληνες και στις αντιδράσεις και ενέργειες των Τούρκων Πασάδων. Στο ΣΤ' κεφάλαιο γίνεται αναφορά στη σύσταση Εφοριών στα νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά και στις ενέργειες του Θέμελη, ο οποίος παρουσιάζει έντονη κινητικότητα, καθώς μεταβαίνει σε πλήθος πόλεων και συστήνει Εφορίες. Στο Ζ' κεφάλαιο παρατίθεται η ανταλλαγή σκέψεων και απόψεων μεταξύ των Πελοποννησίων και της Αρχής. Γίνεται αναφορά στο διορισμό της Πελοποννησιακής Εφορίας, στις διενέξεις των Πελοποννησίων, στην κάθοδο του Δικαίου στις Σπέτσες με συγκεκριμένες Οδηγίες προς Πελοποννησίους και στα αποτελέσματα της Συνέλευσης, που γίνεται στη Βοστίτσα. Στο Η' κεφάλαιο καταγράφονται τα γεγονότα στην Πάτρα, στη Δημητσάνα και στην Τριπολιτσά, τα οποία προκαλούν την εξαγρίωση των Τούρκων. Αναφέρεται η δράση του Π.Π. Γερμανού, η Αποκάλυψη της Αρχής, οι τελευταίες αποστολές και η έναρξη του Πολέμου. Στο Θ' κεφάλαιο, το οποίο είναι συμπληρωματικό, αναφέρεται στην προετοιμασία της καθόδου του Δ. Υψηλάντη στην Ελλάδα από τον Αναγνωστόπουλο, στον ενθουσιασμό των Ελλήνων στην Τεργέστη, στην άφιξη του Δ. Υψηλάντη στην Ύδρα (8/6/1821), την ημέρα που ο αδελφός του Αλέξανδρος καταστράφηκε στο Δραγατσάνι. Ο Φιλήμων κλείνει αυτήν τη χρονική περίοδο, γράφοντας «τοιούτον υπήρξε το Μυστήριον της Ελληνικής Επανάστασεως. Θέλομεν κάμει την αρμοδίαν ανακεφαλαίωσιν τούτου εις την έναρξιν του ακόλουθου Τόμου, όστις θέλει περιέχει την κίνησιν του Α. Υψηλάντου μέχρι της καταστροφής του, και εκείνην του Σουλίου μέχρι της παραδόσεώς του (1822)» (ΔΦΕ, σελ.376), δείχνοντας την πρόθεσή του να συνεχίσει τη συγγραφή του ιστορικού του έργου.

Συνοψίζοντας, ο ιστορικός στο έργο του προσεγγίζει την αρχική φάση της Φιλικής Εταιρείας, τοποθετώντας στην τριανδρία τους Σκουφά, Τσακάλωφ και Αναγνωστόπουλο και προσδίδοντάς της ιδεολογικό προσανατολισμό. Δημοσιεύει βασικά στοιχεία της οργάνωσης της Εταιρείας : τον Οργανισμό, το Αλφάβητο, την Ιεραρχία, τους Όρκους, την Τελετουργία, τα Εφοδιαστικά

και τις Αφιερώσεις. Εξιστορεί τη δράση από την ίδρυσή της το 1814, συνεχίζει με την αποδοχή της Αρχηγίας από τον Αλ. Υψηλάντη και τελειώνει με την κάθοδο του Δημ. Υψηλάντη στην Ελλάδα. Οι πληροφορίες του αφορούν, κυρίως, στα έτη 1817-1821. Η περίοδος 1814-1817 παραμένει μυστηριώδης και σκοτεινή.

2.3.1 Εσωτερικές Διενέξεις

Μελανές σελίδες στην ιστορία της Φιλικής Εταιρείας αποτελούν η εκτέλεση του Νικολάου Γαλάτη και του Δημητρίου Κούτμα, του εμπόρου Κυριάκου Καμαρινού, ο οποίος ρίχτηκε στον Δούναβη από τους Φιλικούς το 1820 για να μην παραδώσει στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη επιστολή του Ιωάννη Καποδίστρια με την οποία γινόταν φανερό ότι ο τελευταίος δεν είχε σχέση με την Εταιρεία (γεγονός που θα δημιουργούσε μείωση του κύρους της Εταιρείας και αποχώρηση του Πετρόμπεη και άλλων οπλαρχηγών από αυτήν), καθώς και η απόπειρα αυτοκτονίας του Νικολάου Σπηλιάδη, ο οποίος, φοβούμενος ότι θα έχει την τύχη του Γαλάτη, αποπειράθηκε να αυτοκτονήσει στις 29 Ιανουαρίου 1821 αλλά σώθηκε ως εκ θαύματος.

Δεν έλειπαν επίσης και οι εσωτερικές διενέξεις, οι οποίες αποτέλεσαν παρακαταθήκη για τις πολιτικές εξελίξεις μετά το ξέσπασμα της Επανάστασης. Πιο συγκεκριμένα, ένα χρόνο πριν από την ανάληψη της ηγεσίας της Εταιρείας από τον Υψηλάντη, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, συνοδεύοντας τον θείο του Ιωάννη Καρατζά, πρώην ηγεμόνα της Βλαχίας, ο οποίος είχε πέσει σε δυσμένεια από τον Σουλτάνο, έφτασε στην πόλη Πίζα της Ιταλίας. Εκεί φιλοξενήθηκε στο σπίτι του μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Ιγνατίου. Τα περί κατηχήσεως του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου και του Κωνσταντίνου Καρατζά αναφέρονται σε επιστολή του Θεοδώρου Νέγρη από το Ιάσιο προς την Αρχή στις 12 Απριλίου 1819:

«Ο ποστέλνικος Μαυροκορδάτος και ο πρίγκηψ Κωνσταντίνος Καρατζάς κατηχηθέντες έλαβον τα εφοδιαστικά». Παρά τη μύησή του στην Εταιρεία, τόσο ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος όσο και ο μητροπολίτης Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιος ήταν αντίθετοι στο χρόνο έναρξης της επανάστασης και άσκησαν κριτική στην προσωπικότητα και τη δράση του

Αλέξανδρου Υψηλάντη. Η ομάδα Μαυροκορδάτου, Ιγνατίου, Θεοδώρου Νέγρη, που αποκλήθηκε «Κύκλος της Πίζας», αποτέλεσε καθ' όλη τη διάρκεια του αγώνα το αντίπαλο δέος της Υψηλαντικής παράταξης.

2.3.2 Αρχειακές Έρευνες στη Ρωσία

Ο Ξάνθος έγραψε ότι αυτός παρακίνησε τον Σκουφά, αλλά είναι βέβαιο ότι «ο Σκουφάς πρώτος διέγραψε επί χάρτου σχεδόν περί Εταιρείας», όπως ο ίδιος ο Ξάνθος βεβαιώνει. Γενικά, το 1814 με 1818 η Φιλική Εταιρεία εξαπλώθηκε με προσοχή και με αργούς ρυθμούς. Στις αρχές του 1817, η Φιλική Εταιρεία αριθμούσε μόλις 20 μέλη, αλλά ο Γαλάτης κατέθεσε στην Αστυνομία της Πετροπόλεως ότι η οργάνωση είχε μέλη σε όλη την Ελλάδα και σε άλλες χώρες και ότι τα μέλη της είναι χιλιάδες. Ο Ξάνθος βρισκόταν στην Οδησσό από το 1810. Το 1812 πήγε στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί στην Ήπειρο. Επέστρεψε στη Οδησσό το Νοέμβριο του 1813, από όπου αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη το Δεκέμβριο του 1814.

Τα Κρατικά Αρχεία της Οδησσού μαρτυρούν ότι ο Ξάνθος ήταν το 1814 στην Οδησσό και συνεπώς καταρρίπτονται όσα, αργότερα, καταμαρτυρεί ο Π. Αναγνωστόπουλος κατά του Ξάνθου, ότι ο τελευταίος δεν ήταν το 1814 στην Οδησσό. Στην Κωνσταντινούπολη, ο Ξάνθος έγινε το 1818 επικεφαλής της Εταιρείας. Στις ικανότητες του Ξάνθου ανήκει το ότι ο Αλέξανδρος Υψηλάντης ανέλαβε την καθοδήγηση της Εταιρείας. Ο Εμμανουήλ Ξάνθος ήταν στην Οδησσό πριν από το Νοέμβριο του 1814, ο Νικόλαος Σκουφάς πριν από τον Ιούνιο του 1814 και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ πριν από τον Απρίλιο του 1814. Δεν υπάρχει ημερομηνία ιδρύσεως της Φιλικής Εταιρείας.

Πάντως, χρόνος παραμονής και των τριών ιδρυτών στην Οδησσό φαίνεται ο Ιούνιος του 1814 (τουλάχιστον των δύο Σκουφά - Τσακάλωφ από τους τρεις). Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι τον Ιούνιο του 1814 τέθηκαν οι βάσεις της ίδρυσης της Φιλικής Εταιρείας. Ο Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης υποστήριξε ότι η ορκωμοσία στην Οδησσό γινόταν στο ναό της Αγίας Τριάδος της Οδησσού, γι' αυτό και ονομαζόταν «ο ναός των Φι-

λικών». Άλλωστε, έχουμε και έγγραφη μαρτυρία ορκωμοσίας μέσα σε ναό της Ζακύνθου (στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου των Λατίνων).

Ελαιογραφία του Διονυσίου Τσόκου «Ο όρκος του Φιλικού», από το 1849, όπου ορκίζεται ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης από τον ιερομόναχο Άνθιμο Αργυρόπουλο, παρουσία του Αναγνωσταρά, στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου της Ζακύνθου, την 1η Δεκεμβρίου 1818.

2.4 Αποτίμηση του Έργου της Φιλικής Εταιρείας

Η Φιλική Εταιρεία κατόρθωσε να ανοίξει το δρόμο για την Επανάσταση και την ίδρυση του ελληνικού εθνικού κράτους. Μέσα στη συγκυρία της εταιριστικής δράσης που απλωνόταν σε ολόκληρη την Ευρώπη, και της διάδοσης των επαναστατικών ιδεών, η Εταιρεία οργανώθηκε και εξάπλωσε το δίκτυό της στην Οθωμανική επικράτεια και εκτός αυτής.

Υπήρξε Ελληνική οργάνωση με Βαλκανικές προεκτάσεις που ανδρώθηκε στο έδαφος της Ρωσίας, στη βοήθεια της οποίας πάντοτε προσέβλεπε. Χωρίς δική της πολεμική μηχανή, πέρασε στην ιστορία ως η μεγάλη συνωμοτική οργάνωση που προετοίμασε την Ελληνική Επανάσταση.

Η θετική αποτίμηση του έργου της Φιλικής Εταιρείας δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι δι' αυτής οργανώθηκε επιτυχώς η αντισωμανική εθνική επανάσταση των Ελλήνων αλλά κυρίως γιατί, μέσα σε ένα πνεύμα νεωτερικότητας, τέθηκε το ζήτημα της εθνικής αποκατάστασης με νέους όρους. Θεωρήθηκε δηλαδή η εθνική αποκατάσταση των Ελλήνων ζήτημα Ελληνικού ενδιαφέροντος και Ελληνικής ευθύνης και όχι, όπως συνέβαινε παλαιότερα, ένα ζήτημα που θα λυνόταν στο πλαίσιο μιας απελευθερωτικής – επεκτατικής δραστηριότητας κάποιας μεγάλης Ευρωπαϊκής δύναμης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλοι οι Έλληνες είναι υποχρεωμένοι να διατηρήσουν την πνευματική και πολιτική παράδοση στην οποία η επανάσταση του 1821, η οποία δεν θεωρείται μόνο ως Στρατιωτική Εκδήλωση πανευρωπαϊκής ακτινοβολίας, αλλά και ως πνευματικός αγώνας ενός λαού που πιστεύει στην αξία της ιδέας του Εθνική ανεξαρτησία και υπηρετεί σε όλες τις εποχές, τις άφθαρτες αρχές της ελευθερίας και της αρετής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα γεγονότα που οδήγησαν στην έκρηξη και τη διάδοση της επανάστασης τείνουν να τα ξεχάσουν σήμερα, καθώς συνήθως διαφωνούμε για έναν ή τον άλλο ρόλο που διαδραματίζει ένας ή άλλος παράγοντας επαναστατικής δράσης.

Πολλοί μάλιστα τείνουν να αμφισβητούν ακόμη και την αναγκαιότητα της έκρηξης της επανάστασης εκείνη την εποχή, ξεχνώντας ότι οι επαναστάσεις ξεσπούν όταν έχουν ήδη διαμορφωθεί οι συνθήκες που θα τις διατηρήσουν και θα τους οδηγήσουν στην επιτυχία. Με άλλα λόγια, η επανάσταση δεν μπορούσε να σταθεί, έστω και αν ξεκίνησε, αφού οι κοινωνικές συνθήκες και η λαϊκή υποστήριξη δεν το επέτρεπαν. Η επιτυχία της Φιλικής Εταιρείας και του Νικολάου Σκουφά ήταν ότι έδωσαν το όραμα και την οργάνωση που χρειαζόνταν για να θέσουν σε κίνηση έναν μηχανισμό ο οποίος στη συνέχεια ξεπέρασε τους ιδρυτές τους.

Συγκεκριμένα, το σύνθημα «Ελευθερία ή Θάνατος» αποτέλεσε τη μεγαλύτερη έμπνευση και βασική παράμετρο της επιτυχίας των επαναστατών. Αποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο ότι δεν δίσταζαν να θυσιάσουν τα πιο πολύτιμα γι' αυτούς, η δική τους ζωή, δηλαδή οι επαναστάτες του 1821 απομάκρυναν τους αντιπάλους τους από τη δυνατότητα να τους προσελκύσουν με οτιδήποτε θα τους εμπόδιζε να αποφασίσουν. Σήμερα ζούμε σε ένα καθεστώς διαφορετικής «δουλείας», δηλαδή μιας οικονομικής και πολιτικής εξάρτησης που οδηγεί τον λαό μας στην απελπισία. Αυτό που μπορεί να είναι ο φάρος που θα μας οδηγήσει στα αδιέξοδα είναι το παράδειγμα του Σκουφά και των Φιλικών.

Η ομαδική εργασία, η πίστη μας στα δικά μας δυνατά σημεία και όχι η εξωτερική βοήθεια, η κινητοποίηση των καλύτερων και πιο ενθουσιωδών

ανθρώπινων πόρων, η συγκέντρωση πόρων από το σπίτι και το εξωτερικό για την κοινή προσπάθεια, ο «γάμος» έμπειρων, παραδοσιακών ηγετών με ενθουσιασμό αλλά περισσότερο οι άπειροι νέοι και κυρίως η συλλογική δράση, η κοινή αντίληψη και η εμπιστοσύνη στην επιτυχία της τελικής προσπάθειας είναι πολύ λίγες προϋποθέσεις για την επιτυχία μιας προσπάθειας ανάκαμψης της χώρας μας, καθώς αποτέλεσε τη βάση για την επιτυχία του Σκουφά και των Φιλικών για την έναρξη του εθνικού αγώνα που οδήγησε στην εθνική ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Δεν πρέπει να παρακωλύουμε από οποιαδήποτε κηρύγματα μισαλλοδοξίας, τυχόν απαισιόδοξες προβλέψεις, ξένες απειλές ή τοπικές δισταγμοί. Και εδώ μπορούμε να πάρουμε παράδειγμα, από τον ιδρυτή της Φιλικής Εταιρείας. Σύμφωνα με τον ιστορικό Φιλήμονα, ο Σκουφάς θεωρούσε την Ελλάδα ως το πιο γλυκό αντικείμενο των προβληματισμών του. Τιμούσε την αρετή και τον ενάρετο άνθρωπο, για τον οποίο πίστευε ότι δεν υπήρχε ανάγκη να έχει μια μεγάλη εγκυκλοπαιδική εκπαίδευση χωρίς να προσφέρει πατρίδα, παρόλο που είχε μια μέτρια εκπαίδευση με μυαλό που θα τον έβαζε στην υπηρεσία του έθνους. Η ομαδική εργασία, η συνεργασία, ο ενθουσιασμός, ο πατριωτισμός και η πίστη.

Μπροστά από αυτά τα "όπλα", κανείς δεν μπορεί να λυγίσει. Αν μη τι άλλο, μας διδάσκει ολόκληρη η ιστορία του Νικόλαου Σκουφά και των Φιλικών (και κάθε επαναστατική κίνηση), είναι ότι ο αγώνας κρίνεται από αυτό που ο καθένας από εμάς προωθεί, δηλαδή είναι πρόθυμος να χάσει για να πετύχει στον αγώνα του.

Η Φιλική Εταιρεία παρουσιαζόταν ως ναός στον οποίο με Θρησκευτική κατάνυξη γινόταν εισδοχή νέων μελών «για την Πίστη και την Πατρίδα». Η δύναμη της Εταιρείας βασιζόταν στη μυστικότητα της Αρχής, που με τη φαντασία αποχτούσε ακόμα μεγαλύτερο κύρος. Υπήρχε τυφλή υπακοή, εχεμύθεια και επιβολή της αόρατης Αρχής. Οι φιλικοί αναφέρονταν σε κάποια «Αόρατη Αρχή» της οποίας τη συγκρότηση σκόπιμα απέφευγαν να κατονομάσουν κι άφηναν να εννοηθεί ότι ισχυρά πρόσωπα κατευθύνουν την Εταιρεία κι ότι κάποια μεγάλη δύναμη την προστατεύει. Καθιέρωσαν μυσταγωγική διαδικασία για τη μύηση νέων μελών που καλούνταν να ορκιστούν τυφλή αφοσίωση και απόλυτη εχεμύθεια.

Παραβίαση του όρκου επέσυρε το θάνατο, ενώ και η γενικότερη επικοινωνία των μελών της Εταιρείας ακολούθησε όλους τους κανόνες μυστικότητας (ψευδώνυμα, μυστικό κρυπτογραφικό αλφάβητο, συνθηματικές λέξεις αμοιβαίας αναγνώρισης κ.α.). Τα μέλη της Φιλικής δεν συσκέπτονταν και δεν οργανώνονταν σε στοές όπως στον Τεκτονισμό. Αντίθετα ακολουθούσαν το σύστημα διαδόσεως τού Χριστιανισμού, με Αποστόλους που ορίζονταν από τη μυστική Αρχή για την κάθε περιοχή τού Ελληνισμού.

Βιβλιογραφία

Γούδας, Α. (1872). Βίοι Παράλληλοι, τ. 5, Χαρ. Αθήνα, σ. 9.

Δεσποτόπουλος, Α. (1975). «Η αρχική απόφαση για την Επανάσταση και η Φιλική Εταιρεία», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΒ, σελ. 12

Σφυρόερας, Β. Νικόλαος Σκουφάς, Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό, τομ. 9Α, Εκδοτική Αθηνών, σσ. 293-294

Τατσιόπουλος, Λ. (1980). Νικόλαος Σκουφάς. Ο Εθνεγέρτης Αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας, Ιωάννινα.

Αγαπητός, Α.Σ. (1877). «Οι Ένδοξοι Έλληνες του 1821, ή Οι Πρωταγωνισταί της Ελλάδος». Τυπογραφείον Α. Σ. Αγαπητού, Εν Πάτραις, σσ. 184-189. Ανακτήθηκε στις 13 Αυγούστου 2009.

Χολέβα, Χ. "Νικόλαος Σκουφάς, ο Ιδρυτής της Φιλικής Εταιρείας (1971)", Πάπυρος – Λαρούς – Μπριτάνικα.

Παπαγιώργης, Κ., *Εμμανουήλ Ξάνθος, ο Φιλικός* (Αθήνα 2005),

Πρωτοψάλτης, Ε.Γ., *Η Φιλική Εταιρεία* (Αθήνα 1964), σελ. 36-37.

Ξάνθος, Ε., Απομνημονεύματα περί Φιλικής Εταιρείας (Αθήνα 1845), σελ. 18.

Φιλήμων, Ι., Δοκίμιον Ιστορικόν περί Φιλικής Εταιρείας (Ναυπλία 1834), σελ. 197.

Hobsbawm, E.J., Για την Ιστορία, Θεμέλιο, Αθήνα 1998

Λαμπίρη- Δημάκη, Ιωάννα, Κοινωνιολογία και Ιστορία: ομοιότητες και ιδιαιτερότητες, Παπαζήσης, Αθήνα 1989

Σκλαβενίτης Τρ., «Το εθνικό πάνθεον των βιογραφιών και των προσωπογραφιών 1828-1876», στο Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002, ΚΝΕ/ΕΙΕ, τόμ. Α΄, Αθήνα 2004, σελ.171.

Aron, R., Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης, Γνώση, Αθήνα 1991